

Szabó András Péter

Egy felső-magyarországi katolikus főúr pengeélen

Forgách (III.) Zsigmond levelezése

I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel
(1644–1645)

Az Erdődy család vépi levéltára és a Forgách-iratok

A 17. századi magyar arisztokrácia első vonalába tartozó, Magyarországon és Horvátországban egyaránt birtokos Erdődy család egészen a legutóbbi időkig kevésbé keltette fel a magyar történeti kutatás figyelmét.¹ Ebben alighanem az is szerepet játszott, hogy levéltári örökségük részben a szerves történeti fejlődés, részben pedig a 20. század viharai folytán több részre oszlott. A Rákóczi család oly sok 17. századi emlékét őrző vörösvári Erdődy-levéltár tudomásunk szerint teljesen elpusztult. A család kora újkori iratainak legnagyobb részét ma a pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltár (Slovenský národný archív), illetve – letétként – a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv kezeli.² Kevésbé ismert a családnak az a kisebb levéltári anyaga, amelyet egészen 1920-ig a Vas megyei Monyorókeréken (ma Eberau, Ausztria) őriztek, majd innen Erdődy Sándor a trianoni Magyarországon található vépi kastélyba szállíttatta át.³ Vépről menekítették 1944-ben Bakófára, onnan pedig a Szombathelyi Székeskáptalan Magánlevéltárába. A II. világháborúban megsérült iratanyagot 1945 után a Magyar Országos Levéltárban restaurálták, a munkálatokat követően pedig – előbb átmeneti jelleggel, majd 1971-től a család képviselőjével, Erdődy Ferencsel kötött szerződés alapján – Szombathelyre, a Vas Megyei Levéltárba kerültek. Miután pedig 1983. március 30-án Erdődy Ferenc meghalt, fia, Erdődy László, a Pannonhalmi Bencés Gimnázium volt diákja a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban helyezte el tartós letétként, ahol ma is nagy gonddal őrzik.

1 Ez az áldatlan helyzet mára a történész Benda Borbála és a művészettörténész Bubryák Orsolya alapkutatásai nyomán gyökeresen megváltozott: BENDA (2007), BUBRYÁK (2013).

2 BENDA–KOLTAI (2008), 432.

3 A levéltár 20. századi sorsára vonatkozó alábbi adatok a levéltár még Szombathelyen készített kéziratok raktári jegyzékéből származnak.

A napjainkban az „Erdődy család vépi levéltára” néven említett iratanyag 69 csomóból és 8 tékából áll, és összesen 9,5 iratfolyómétert tesz ki, tehát magyar viszonylatban közepes méretű családi levéltárnak nevezhető. Az egykor Monyorókeréken őrzött és a 18. század végén rendezett régi iratanyag azonban csak az első 29 (illetve két segédlettel együtt 31) raktári egységet foglalja el. A levéltár második fele döntően 19–20. századi iratokat tartalmaz, és az sem egészen egyértelmű, hogy mekkora része származik a monyorókeréki archívumból. Pusztán az 57. csomóban őrzött személyi iratok között találunk nagyobb számban kora újkori dokumentumokat is. Feltételezhető, hogy a 32–69. csomó laza tematikus rendszere a Vas megyei levéltárosok munkája. Nagy valószínűséggel a levéltárnak ebben a felében is találhatók azonban olyan iratok, amelyek a monyorókeréki anyagban voltak, csak az eredeti rendből kihullottak, vagy onnan kiemelésre kerültek.

A régi monyorókeréki levéltár jelenlegi ismereteink szerint 31 ladulára, azon belül pedig folyamatos számozással 99 fasciculusra és összesen 4654 numerusra oszlott, kifejezett tematikus és kronológiai rend nélkül. Egy-egy numerus a kor levéltári gyakorlata szerint egyetlen iratot vagy akár egy kisebb köteget is jelenthetett. A teljes anyaghoz a rendezéssel párhuzamosan valószínűleg egy elenchus (rövid tartalmi kivonatokat tartalmazó jegyzék) is készült, ez azonban sajnos nem maradt fenn, csak egy család- és helyneveket, kisebb részben tárgyszavakat tartalmazó, 19. század eleji vaskos mutatókötet (30. kötet), illetve egy horvátországi birtokokról készített, elenchus jellegű összeállítás (31. kötet). A II. világháborús sérülések után az állami levéltárosok, ahol lehetett, nagyon helyesen a régi rendet igyekeztek helyreállítani. Mint azt említettük, az eredeti állapothoz képest kisebb-nagyobb hiányokat mutató iratanyag jelenleg 29 vaskos csomót tesz ki. Az újrendezés szakaszosságát mutatja, hogy az első 26 raktári egységen végigfut a 99 fasciculus, majd a 27–29. csomóban a később előkerült maradvánnyal szembesülünk, szintén az eredeti jelzetek rendjében. A régi anyag kutatásának egyetlen segédlete jelenleg a fent említett 19. század eleji indexkötet, illetve az a darabszintű kéziratok jegyzék, amelyet az utóbbi évtizedben a levéltáros gyakornokok az első 64 fasciculus anyagához (No. 2951-ig) készítettek, ez azonban általában csak a keletet és az iratkibocsátó nevét tartalmazza, és helyenként nagyobb hiányokat is mutat.⁴

E sorok írója 2014. március 3. és 6. között kutatott a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban és Könyvtárban azzal a céllal, hogy az MTA BTK Történettudományi Intézet „Lendület” Szent Korona Kutatócsoportja számára forrásokat gyűjtsön a kora újkori magyar királykoronázásokról és a vele összefüggő kérdésekről. A vizs-

4 Például teljesen hiányzik a 28–40. fasciculus (No. 1465–2018) jegyzéke.

gálat tárgyául a Főapátság saját iratanyagai mellett éppen a vépi Erdődy-levéltár szolgált.⁵ A szűkre szabott időkereteken belül a levéltár dolgozóinak készséges segítségével a monyorókeréki iratanyag valamivel több mint felét sikerült átnéz-nem⁶ (1., 12., 15–29. csomók). Aktuális kutatási témám szempontjából a levéltár sajnos kevésbé bizonyult értékesnek. Viszonylag kevés benne a köztörténeti jellegű anyag (nem is szólva koronázási forrásokról), döntően birtokiratokat foglal magába. Súlypontja időben a 17. század végére és a 18. század elejére, térben pedig Vas, Zala és Zágráb vármegyékre esik. Szép számmal akadnak természetesen a korábbi időszakra vonatkozó források is, így például a Bocskai család szlavóniai (rasinjai) ágának és benne a híres kalligráfus Bocskay Györgynek (1510–1575) eddig ismeretlen iratai.⁷ A legnagyobb meglepetést talán az jelentette, hogy a levéltár egyes fasciculusaiban (54., 58–61., 69., 86.) kifejezetten nagy számban bukkantak fel a gimesi Forgách család oklevelei, misszilisei.⁸ Ezek kisebb része Forgách Simon (1526–1598) dunáninnyi és bányavidéki főkapitányra és Simon Pemfflinger Orsolyától született fiára, Forgách (II.) Zsigmond (1565–1621) nádorra vonatkozik, nagy részük azonban a nádor kisebbik, fiatalon elhunyt fiának, a keveset emlegetett Forgách (III.) Zsigmondnak (1616–1645), illetve feleségének, Batthyány Borbálának (1620/1625–1680) emlékét őrzi.

Természetesen felmerül a kérdés, hogy miként kerülhetett ez a több száz irat a vépi (monyorókeréki) Erdődy-levéltárba. A rejtély kulcsa, ahogy az esetek többségében, úgy most is a két család közötti rokoni kapcsolat. Batthyány (II.) Ferenc (1573–1625) dunántúli főkapitány és a cseh származású Lobkowitz Poppel Éva (1585/1590–1640) gyermekei közül a legismertebb Batthyány (I.) Ádám (1610–1659) dunántúli kerületi és Kanizsával szembeni végvidéki főkapitány, ám stratégiai szempontból a család számára legalább ilyen fontos volt három felnőttkort megért lányuk, akiknek révén három különböző főrangú családdal létesült kapcsolat. A legidősebb leányt, Magdolnát (1610/1612–1658) 1629-ben Csáky István és Wesselényi Anna fia, Csáky László (1605?–1654), a későbbi országbíró vette feleségül, a középső leány, Erzsébet pedig 1638-ban Erdődy (I.) Györgyhez

5 Az értékes iratanyagra (elsősorban I. Rákóczi György itt található levelei kapcsán) kedves kollégám, Dominkovits Péter, a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárának igazgatója hívta fel a figyelmemet. Segítségét ezúton is köszönöm. – A kora újkorosi kollégák közül rajta kívül Bubryák Orsolya és Varga Szabolcs végeztek az anyagban kutatásokat.

6 Itt szeretném megköszönni a levéltár igazgatójának, Dénesi Tamásnak, és Boros Zoltán levéltárosnak a türelmet és a segítséget.

7 Különösen: PFL Erdődy cs. 21. cs. Fasc. 74. és 22. cs. Fasc. 79.

8 A monyorókeréki levéltár Forgách-irataihoz egy régi segédlet is rendelkezésre áll, amely azonban egy, a ma ismert 18. század végi rendezésnél korábbi állapotot rögzít, és nem öleli fel az összes Forgách-anyagot. Ebben, számos ma is meglévő irat mellett, sok, azóta elveszett oklevél kivonatát is megtaláljuk. PFL Erdődy cs. 68. cs. 19. t. „Extractus literarum diversarum familiarum, et quidem NB. iuxta seriem annorum, cumprimis autem Familiae Forgács de Gimes.”

(1613–1663) ment hozzá.⁹ A harmadik és legkisebb lány, a fent említett Batthyány Borbála pedig 1642-ben, már anyja halála után, Forgách (III.) Zsigmondnak, Batthyány (I.) Ádám jó barátjának adta kezét.¹⁰ Amikor aztán Batthyány Borbála 1680 elején, három és fél évtizednyi özvegység után örökre lehunyta szemét, a vele perben-haragban álló sógor, Forgách Ádám (1612–1681) országbíró örökölte az általa kezelt birtokok nagy részét, saját ingatlanain és értékes ingóságain pedig unokaöccsei: Batthyány (II.) Kristóf (1637–1687), Erdődy (I.) Sándor (1644–1681) és Csáky Pál osztoztak.¹¹ Erdődy (I.) Sándor özvegyének, Csáky Krisztinának és fiának, Erdődy (II.) Sándornak (1670–1727) 1688. évi megegyezéséből pedig az is kiderül, hogy a Batthyány Borbála után maradt javak közt iratok is szerepeltek.¹² Úgy tűnik, Forgách Ádám az utóbbiakra nem tartott igényt, mivel a Forgách család ma Budapesten őrzött törzslévéltárában nem találunk kifejezetten Forgách (III.) Zsigmondra vonatkozó anyagokat, és özvegyéről is csak egy kis kötegnyt.¹³ Az ő irathagyatékukat nem itt, hanem a Batthyányak, Csákyak, és – ahogy láttuk – az Erdődyek levéltárában kell keresnünk.¹⁴

Az Erdődy-levéltárban fennmaradt Forgách-iratok között számos gyöngyszemet találunk, így például Forgách (II.) Zsigmond családi feljegyzéseit (1599–1612), vagy éppen azt a 16. század végi genealógiai tabellát, amely a Forgáchok és Báthori István lengyel király távoli rokoni viszonyát illusztrálja,¹⁵ ám számomra talán mégis az a levelezés a legérdekesebb, amelyet Forgách (III.) Zsigmond mint

9 KOLTAI (2012), 109.

10 Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak írott leveleiből (MNL OL P 1314. No. 14675–14746.) egyértelmű a baráti viszony. Az is jellemző, hogy az 1640-es évek elején kelt leveleiben rendszeresen köszöntötte a Batthyány család két idősebb familiárisát: Iványi Mátét és Fánsci Pált is (pl. No. 14682.). Benda Borbála legutóbb nem sorolta Forgáchot a dunántúli főúr szorosabb baráti köréhez, ám ahogy azt maga is jelzi, megállapítása erősen hiányos alapon (Batthyány Ádám foghíjas itineráriumán) nyugszik: BENDA (2013), 194. A két főúr levelezéséből úgy tűnik, hogy a Batthyány Borbálával való házasság tervét nagyon sokáig, szinte a szertartásig titokban tartották. Ennek háttere egyelőre nem ismert. A levélből nyert benyomásnak azonban ellentmondani látszik, hogy Batthyány Ádám és Forgách Zsigmond már 1642. január 25-én közös instrukciót adtak ki a dobrai és rakicsányi porkoláboknak. KOLTAI (2012), 145.

11 BARTFAI SZABÓ (1910), 505. Erdődy (I.) Sándor és családja adatai: BENDA (2007), 113. – A Batthyány Borbála után maradt készpénz és értéktárgyak 1680. július 20-én kelt leltárát – éppen az Erdődy család vépi levéltárából – Bubryák Orsolya adta ki: BUBRYÁK (2013), 420–425.

12 1688. augusztus 4., Bécs. I. Lipót biznyságlevele Draskovich Miklós özvegyének, Csáky Krisztinának saját fiával, Erdődy (II.) Sándorral kötött megegyezéséről. MNL OL A 57. 19. köt. 334–336.

13 MNL OL P 287. Fasc. B. No. 431–456. Forgách Zsigmond Ádámné Batthyány Borbála iratai – 17. század első fele és év nélkül, lásd PAP–PATAKY (1977), 11.

14 MNL OL P 1340. A herceg Batthyány család levéltára. A Forgách család iratai. 1300–17. század vége, 3 csomó (Főként a felső-magyarországi birtokokra vonatkozó iratok.) ZIMÁNYI (1962), 124. MNL OL P 72. A Csáky család kassai levéltára. Fasc. 291–299. (megmaradt a Fasc. 292–294. 1/3 csomó terjedelemben) Forgách jogok. (A nagyszalánci és tiszaszentmártoni uradalmaikra vonatkozó, illetve vegyes iratok, döntően a 17. századból.) MAKSAY (1964), 53.

15 PFL Erdődy cs. 20. cs. Fasc. 69. No. 3092. illetve 17. cs. Fasc. 58. No. 2683.

királyhű, de kényszerből átpártolt felső-magyarországi katolikus főúr 1644–1645-ben, I. Rákóczi György magyarországi hadjárata alatt a református erdélyi fejedelemmel folytatott. Az 1644 és 1645 nyara között keletkezett 26 irat és levél egyaránt tükrözi a fiatalon elhunyt Forgách zaklatott utolsó évének, és a feszültségekkel terhes időszak jellegzetes konfliktusainak. Az anyag értékét emeli, hogy a fejedelemtől kapott leveleket számos esetben Forgách Zsigmond fogalmazványai is kiegészítik, tehát az üzenetváltások mindkét oldala ismert, ami a kora újkori magyarországi levelezések közt ritkaságszámba megy.¹⁶ A jelen közleményben ezt az iratcsoportot kívánom megfelelő bevezetővel és tárgyi jegyzetekkel ellátva közreadni. A levelek értelmezése érdekében szükséges Forgách (III.) Zsigmond életpályáját legalább nagy vonalakban felvázolni.

Forgách (III.) Zsigmond élete

Kevés olyan szereplője van a 17. századi magyar történelemnek, akit annyira elfelejtettek, mint Forgách (III.) Zsigmondot.¹⁷ Sokatmondó a tény, hogy két fontos személyes adata: neve és születési ideje is tévesen szerepel a történeti szakirodalomban. Bártfai Szabó László 1910-ben megjelent családtörténeti műve nyomán általában Forgách Zsigmond Ádám néven szerepel,¹⁸ ezzel a második keresztnévvel azonban egyetlen forrásban sem találkozunk. (Nem is lett volna logikus, hogy így nevezzék, hiszen édestestvérét szintén Ádámnak hívták.) A szerző fejében talán összekeveredett valami, hiszen Zsigmond többször előfordul Forgách János Zsigmond,¹⁹ illetve egy ízben Forgách Zsigmond Ignác néven.²⁰ Minden bizonnyal a János lehetett másodlagos szerepű keresztnéve, maga azonban egyértelműen a Zsigmondot használta, és leveleit is egyszerűen „Sigismundus Forgach” formában írta alá.

Forgách Ádám (1612–1681) és öccse, Zsigmond, Forgách (II.) Zsigmond nádor harmadik, Pálffy Katalinnal kötött házasságából született. A szakirodalomban

16 Ilyen például Esterházy László és Batthyány Ádám 1646 és 1652 közötti levelezése, amelynek mintegy négyötöde megmaradt. MARTI (2011), 166–167.

17 A Forgách Zsigmondra vonatkozó ismeretek hiányát jól tükrözi a *Magyar művelődéstörténeti lexikon* szócikke is: BRETZ (2005).

18 BARTFAI SZABÓ (1910), 504–505.

19 Például 1640. május 12., Bécs. III. Ferdinánd grófi rangemelése Forgách Ádámnak és Zsigmondnak. „Joannes Sigismundus Forgach de dicta Ghimes” MNL OL A 57. 9. köt. 515–517.

20 „Sigismundus Ignatius Forgach” névalakkal szerepel a jezsuita Nádasdi János 1643-ban, Pozsonyban megjelent hitbuzgalmi művének ajánlásában. RMNy III. No. 2021. Jesu et Mariae cliens et clientum suorum patronus Sanctus Ignatius de Loyola, Societatis Iesu fundator, premissis initio paucis de parvulo in cunis Jesu et Maria.

általában 1601, illetve 1605 szerepel születési évükként, és az is előfordul, hogy tévesen Thurzó Zsuzsannát, apjuk második feleségét nevezik meg anyjukként. Azt már Horn Ildikó meggyőzően bizonyította, hogy Ádám alighanem jóval később született, mint azt korábban gondoltuk,²¹ ám a kétségeket teljesen csak a nádor most előkerült családi feljegyzései oszlatják el.²² Ezekből kiderül, hogy Forgách (II.) Zsigmond és Thurzó Zsuzsanna egyetlen felnőttkort megért gyermeke, Forgách Éva (†1639), Csáky István (1603–1662) tárnokmester későbbi felesége,²³ 1608. február 23-án született, és Thurzó Zsuzsanna bő egy hónappal később, március 30-án elhunyt – alighanem valamilyen gyermekágyi szövödményben. Az apa a gyászév letelte után néhány esztendőn belül újránősült, és 1612. október 5-én Kassán Pálffy Katalin fiút szült neki, akit Ádámnak kereszteltek.²⁴ (III.) Zsigmond pontos születési idejét tehát a biológiai tényezőket és pályakezdését tekintetbe véve sem tehetnénk 1614/1615-nél korábbra, ám apjának 1616. március 28-án kelt, Thurzó György nádorhoz címzett levele még jobban eligazít. „Az mi penig az kegyelmed szép áldását és jókívánságát illeti az mi kisfiunk felől, azt én kegyelmednek az Úristen éltetvén ez világon, meg igyekezem szolgálnom. Teljesítse be az Úristen azokat az kegyelmed szép áldását és jókívánságait, és engedje az Úristen, hogy ő szent felségének, hazájának, kegyelmednek és az kegyelmed szerelmes gyermekinek lehessen kedves szolgálja, és szolgálhasson. Az kinek nem mervén kereszttségét tovább halasztani, minthogy az kisdedeknek az ő állapotjuk igen félelmes, tegnapi napon, úgy mint vasárnap, megkereszteltettük, és Joannes Sigismundus neve, kit éltessen az Úristen az ő nevének dicséretire és az kegyelmetek szolgálatjára.”²⁵ A levélből egyértelműen kiderül, hogy Forgách (III.) Zsigmondot 1616. márc. 27-én keresztelték Kassán, továbbá arra is következtetni enged, hogy nagy valószínűséggel 1616 márciusának elején született, méghozzá

21 Horn Ildikó hívta fel arra a figyelmet, hogy Forgách Ádám nem születhetett 1608 előtt, mivel több megbízható forrásból is ismert, hogy Pálffy Katalin volt az édesanyja. Ádám születési idejét az 1609 és 1611 közötti intervallumba helyezte. HORN (1996), 87 (85. jegyzet).

22 PFL Erdődy cs. 20. cs. Fasc. 69. No. 3092. (korabeli másolat) – A feljegyzések hitelességét nincs okunk kétségbe vonni.

23 Csáky István és Forgách Éva 1625. évi, a menyasszony mostohaanyja, Pálffy Katalin által hevesen ellenzett házasságkötéséről: DEÁK (1888), 8–16; HORN (1996), 70.

24 A családtörténeti jegyzetben szereplő adatnak ellentmondani látszik az a levél, amelyet Forgách (II.) Zsigmond 1611. július 13-án írt anyósának, Fugger Máriának. Ebből kiderül, hogy a kis Forgách Ádám és Éva („Ádámkó és Evicska”) éppen Vöröskőn vannak a nagyanyjuknál (JEDLICSKA [1910], 20–21). A levél tartalma azonban Forgách Ádám Horn Ildikó által feltételezett 1609 és 1611 közötti születéséhez sem nagyon illeszkedik, hiszen a két gyermek magyar nyelvtudásának fejlesztéséről is szó van benne, márpedig egy legfeljebb két éves gyermek esetében erre aligha helyeztek volna hangsúlyt. A legvalószínűbb lehetőség, hogy Jedlicska az évszám utolsó számjegyét félreolvasta: helyesen talán 1615 vagy 1617 lehetett.

25 1616. március 28., Kassa. Forgách Zsigmond Thurzó György nádornak. (MNL OL E 196. Fasc. 56. No. 33.) A forrásra Hanák Béla hívta fel a figyelmemet, segítségét ezúton is nagyon köszönöm.

bátyjához hasonlóan Kassán, ahol apja 1609 és 1618 között felső-magyarországi főkapitányként működött.²⁶

Végül a különös tévedések sorát egy kora újkori hibával is kiegészíthetjük: Forgách Zsigmond portréja szerepel Elias Wideman 1652-ben megjelent, magyar főurakat felvonultató metszetgyűjteményében, azonban valamely fatális véletlen folytán a köriratba és a kép alá Zsigmond távoli rokonának, Forgách Ferenc barsi főispánnak (†1647) tisztsége és halálozási évszáma csúszott be.²⁷ Ha az utóbbi személy nem szerepelne egy „saját” ábrázolással is a magyar arisztokráciának ezen a nagy tablóján, még azt is gondolhatnánk, hogy a kép nem Forgách (III.) Zsigmondot ábrázolja.

Forgách (III.) Zsigmond igen előkelő felmenőkkel és rokonsággal rendelkezett. Apja, Forgách (II.) Zsigmond (1565–1621) országbíró (1606–1608, 1610–1618), tárnokmester (1608–1610), felső-magyarországi főkapitány (1609–1618), majd élete végén néhány évig (1618–1621) Magyarország nádora volt.²⁸ Losonczi Annával (†1596) kötött első házassága, és a Losonczi-birtokokra nyert inskripció (1595),²⁹ illetve örökös adományok (1601 és 1604)³⁰ révén pedig új uradalmak egész sorát szerezte meg családjának. Fényes karrierjéhez nyilvánvalóan az is nagymértékben hozzájárult, hogy testvérének, Forgách Ferenc nyitrai püspöknek (későbbi esztergomi érseknek) hatására, Alfonso Carillo jezsuita provinciális személyes térítőmunkája nyomán 1604-ben katolizált.³¹ Ádám és Zsigmond édesanyja, Pálffy Katalin Győr híres visszafoglalójának, a kitűnő udvari kapcsolatokkal rendelkező Pálffy (II.) Miklós (1552–1600) dunáninneni és bányavidéki főkapi-

26 Mivel a levélben Forgách Zsigmond Thurzó György gratuláló szavaira reagál, amelyek nyilván a főkapitánynak az örömhírt közlő levelére válaszul születtek, a levélnek egyszer oda, egyszer vissza meg kellett járnia a kettejük közötti távolságot. Ugyan (külön kutatás nélkül) nem tudjuk megmondani, hogy Thurzó György ezekben a napokban hol tartózkodott, de egyheti távolságnál aligha messzebb. A levélnek a keresztelő sietős megtartására vonatkozó kitétele pedig arra utal, hogy nem sokkal korábban született. (A gyermekhalálozások gyakorisága miatt a korszakban amúgy sem volt jellemző, hogy a keresztelőt sokáig halasztották volna.)

27 WIDEMAN (2004), tábla oldalszám nélkül. – Wideman metszetsorozatáról Rózsa György írt tanulmányt, amelyben leírta a Hans Christoph (III.) Puchheim (1575–1657) komáromi főkapitány (1639–1651), az Udvari Haditanács alelnöke (1651–1657) által finanszírozott három, egymással összefüggő portrékötet, köztük az 1652. évi, kifejezetten a Magyar Királyságra koncentrált könyv magyar vonatkozású metszeteit (RÓZSA [2006], 270). A szerző azonban a köriratokban szereplő információk lehetséges forrásaival és pontosságával nem foglalkozott. Érdeemes megjegyezni, hogy a vállalkozás mecénása, Hans Christoph Puchheim Pálffy Istvánnak sógora volt, tehát Forgách (III.) Zsigmonddal is rokonságban állt.

28 FALLENBÜCHL (1988), 126; PÁLFFY (1997), 273.

29 1595. július 3., Prága. I. Rudolf gimesi és gácsi Forgách Zsigmondnak, Nógrád vármegye főispánjának inskribálja a néhai Losonczi István és Antal minden jószágát. MNL OL A 57. 5. köt. 141–143. Kiadása: BARTFAI SZABÓ (1910), 721–724.

30 1601. június 7., Prága. I. Rudolf – donatio mixta. (MNL OL A 57. 5. köt. 441–443.) 1604. április 7. Prága. I. Rudolf – donatio pura. (MNL OL A 57. 5. köt. 702–704.)

31 Forgách (II.) Zsigmond katolizálásáról lásd TUSOR (2011).

tálynak (1589–1600) és Fugger Máriának házasságából született.³² Katalin testvérei, Zsigmond nagybátyjai jelentős szerepet játszottak a 17. századi magyar történelemben: Pálffy István (1588–1646) apjához hasonlóan bányavidéki főkapitány volt, majd két évtizeden át (1626–1644) ellátva feladatát;³³ Pálffy Pált (1592–1653) tehetsége és kapcsolatai egészen a nádori méltóságig (1649–1653) emelték.

Mivel a Forgách-fiúk nagyon korán elvesztették apjukat, az özvegy Pálffy Katalin gondoskodott nevelésükről és taníttatásukról. Forgách (III.) Zsigmond testvéréhez hasonlóan 1626-ban, tízévesen beiratkozott a grazi jezsuita egyetem középfokú képzésére, ám míg Ádám az ötödik évfolyam (szintaxis) diákja lett, addig ő a principista osztály, tehát a harmadik évfolyam padjait koptatta.³⁴ A kisebbik fiú, Nagyszombatból érkezett bátyjával ellentétben, középiskolai tanulmányait teljes egészében a stájerországi városban végezte, és miután az egyetem filozófiai karán is tanult néhány évet, 1633 májusában elnyerte a filozófiai baccalaureusi fokozatot.³⁵ Zsigmond tehát egyike volt a legképzettebb magyarországi katolikus ifjúnak – családja és tanulmányai mindenképpen arra predestinálták, hogy fényes pályát fusson be.

Már fokozatszerzésének idején betöltött egy tisztséget, hiszen 1631. július 14-én II. Ferdinánd a tizenöt éves ifjút, apja érdemeire tekintettel, Borsod vármegye főispánjává nevezte ki.³⁶ Az 1634–1635 fordulóján tartott soproni országgyűlésen Forgách Zsigmond már a meghívott főrendek között szerepelt.³⁷ Itt tette le 1635 elején esküjét is mint II. Ferdinánd kamarása.³⁸ 1638. január 17-től aztán az új uralkodónak, III. Ferdinándnak lett kamarása, az 1638. és 1639. esztendőkből valódi kamarási feladatokat is ellátva, tehát a királyi lakosztály egyik szolgálattevőjeként.³⁹ (Ebben a kegyben csak igen kevés magyar arisztokrata ifjú részesült.)

32 A család kiemelkedően jó udvari kapcsolatairól legújabban lásd FUNDÁRKOVÁ (2013).

33 A Pálffy családtagok főkapitányi tisztségviselésének adatait lásd PÁLFFY (1997), 271.

34 A Grazban is működő jezsuita képzés alap- és középfokú része hét évfolyamra tagolódott. a latin elemi képzést a diákok az „Infima” és „Parva” évfolyamokban kapták meg, majd következett a három grammatikai osztály (Principium, Grammatica, Syntaxis), végül a középfokúként definiálható tanulmányokat poétikai és retorikai képzés zárta. ANDRITSCH (1965), 11.

35 Zsigmond grazi beiratkozása és fokozatszerzése: ANDRITSCH (1965), 55; VARGA (2004), 69. (No. 259.) A grazi iskolai anyakönyv sajátosságai miatt a beiratkozásnak csak az évét (1626) ismerjük.

36 MNL OL A 57. 7. köt. 1079.

37 Lásd <http://archivum.piar.hu/arisztokrata> (Főrendház menüpont), letöltve 2014. november 24.

38 Az adat az udvari tisztségviselésre vonatkozó alábbi adatokhoz hasonlóan Pálffy Géza készülő főkapitányi archontológiájából származik. Segítségét ezúton is köszönöm.

39 Hetenként váltásban két-két (valódi) kamarás látott el szolgálatot a belső királyi lakosztályban, ám akkor sem hagyhatták el Bécset, ha éppen nem ők voltak soron. Az 1630-as években a korábbi 12-es létszám bővítésével már 33 valódi kamarás volt, közülük 12-nek kellett állandóan a császárvárosban tartózkodni. A kamarási/komornyiki (cubicularius, Kammerherr) tisztségről lásd KOLTAI (2012), 110–114.

Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak írott leveleiből kiderül, hogy bizalmas tisztsége miatt az 1639. esztendő szinte teljes egészében Bécsben kellett töltenie, és legjobb szándéka ellenére sem tudott elszabadulni későbbi sógora dunántúli birtokaira.⁴⁰ Valamikor 1640-ben költözhetett végleg Felső-Magyarországra. Itt feküdtek azok az uradalmak, amelyek a Forgách Ádámmal való birtokosztály és anyjuk halála (1639) után neki jutottak.⁴¹ Az ország nyugati felében csak a Pálffy Katalintól örökölt zálogos rajkai uradalom (Moson megye) fele állt a rendelkezésére, hiszen a Nyitra és Nógrád megyei nagy birtoktesteket teljes egészében bátyja vehette kezébe.

1640. május 12-én III. Ferdinánd Forgách Zsigmondnak és Ádámnak grófi címet adományozott, az oklevél hosszú indoklásában külön kiemelve a két fiú bécsi udvari kamarási szolgálatait.⁴² 1643. március 6-án Zsigmondot az elhunyt Nyáry István helyére Szabolcs vármegye főispánjává nevezte ki,⁴³ ezután tehát két felső-magyarországi vármegye élén állt egyidejűleg. Néhány hónappal később, július 15-én a fiatalabb Forgách-fiú királyi tanácsosi kinevezést is kapott III. Ferdinándtól, végképp elfoglalva helyét a magyarországi politikai elit első vonalában.⁴⁴

Ahogy az a sógorának, Batthyány Ádámnak, és Esterházy Miklós nádornak (1625–1645) írott hosszú leveleiből kiviláglik,⁴⁵ az 1640-es évek elején Forgách Zsigmond már az erdélyi, illetve portai hírek fontos forrásává és az erdélyi ügyek szakértőjévé lépett elő. 1640 februárjában mint rendkívüli királyi követ Gyulafehérvárra járt I. Rákóczi Györgynél, hogy megpróbálja leszerelni azokat a vádakat, amelyeket Bethlen István 1636. évi támadásának csendes támogatása miatt a fejedelem Esterházy Miklós nádorral és Homonnai Drugeth János országbíróval szemben megfogalmazott, illetve hogy információkat szerezzen a Fényes Porta európai haditerveiről.⁴⁶ 1640 szeptemberében pedig, már magánemberi minőség-

40 Bécsi keletű levelek az 1639. január 5. és december 14. közötti időszakból: MNL OL P 1314. No. 14676–14679.

41 Egyelőre nem ismerjük a birtokosztályt rögzítő iratot. Pálffy Katalin halálozási évére lásd SZILÁGYI (1859), 94. Köszönöm Hanák Bélának, hogy az adatra felhívta a figyelmemet.

42 Eredeti: MNL OL P 287. Ser. I. Fasc. A. No. 110. A királyi könyvekben: MNL OL A 57. 9. köt. 515–517. Kiadása: BARTFAI SZABÓ (1910), 726–734. Az udvari szolgálatot említő bekezdés: „...iactoque in aula praefatae suae caesareae ac regiae maiestatis Ferdinandi secundi virtutum vestrarum fundamento, officio cubiculariatus insigniti pluribus annis, et postmodum etiam eadem maiestate caesarea et regia fato cedente, tu Joannes Sigismunde in aula nostra, prout etiam in praesentiarum eodem officio fungens, vos laudabiliter et fideliter gessistis.”

43 MNL OL A 57. 9. köt. 500–501.

44 MNL OL A 57. 9. köt. 531.

45 Esterházy Miklósnak írott négy levele az 1641 és 1644 közötti időszakból: MNL OL P 123. 1. d. I/a. Miklós nádornak címzett levelek – Forgách Zsigmond, No. 1–4.

46 Forgách Zsigmond 1640. február 2-án ért Gyulafehérvárra, másnap és február 10-én a fejedelem audiencián fogadta. Küldetése végeztével 1640. február 24-én ért vissza Szalánra. (EOE X, 45–47. 265–275.) Visszaérkezése után kevéssel bátyjának galgóci (Nyitra megyei) birtokára utazott. 1640. május 11., Galgóc. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. „Erdélyből fátadva

ben, Lorántffy Zsuzsannát látogatta meg Munkácson. A gyulafehérvári udvari iskola vezetőjének, Keresztúri Pálnak ekkor küldte el a fejedelem kisebbik fián, Rákóczi Zsigmondon keresztül a jezsuita Hajnal Mátyás (1578–1644) hitvitázó művét, a *Kitett cégért*, amellyel a szerző éppen a református Keresztúri egyik munkáját, a fejedelemfiak 1637. évi konfirmációjára megjelentetett katekizmust, a *Csecsemő keresztyént* vette célba.⁴⁷ Nem ismerjük Forgách különös gesztusának (vagy fricskájának) hátterét, mindenesetre szeptember 29-én a főúr a Lorántffy Zsuzsannát kísérő előkelő társaság tagjaként érkezett meg Sárospatakra.⁴⁸

Nem véletlen, hogy amikor 1642 végén közeledett a fejedelem örökösének, II. Rákóczi Györgynek és Báthory Zsófiának menyegzője, Forgách Zsigmond azon világi személyek között szerepelt, akik szóba jöttek III. Ferdinánd ünnepi követeként.⁴⁹ Ha nem is lett a fiatal főúr a király képviselője, saját kezdeményezéséből, feleségével együtt személyesen részt vett az 1643. február 3. és 5. között megtartott gyulafehérvári lakodalmon, az esemény után pedig hosszú jelentést írt Esterházy Miklós nádornak és Lippay György esztergomi érseknek az Erdélyben tapasztaltakról, nem annyira az ünnep külsőségeiről, amelyek szerint a fejedelem fösvenységét mutatták, mint inkább a politikai tanulságokról.⁵⁰

Forgách Zsigmond Erdéllyel kapcsolatos politikai aktivitásának alapját kiterjedt felső-magyarországi birtokai adták. A család első itteni uradalmát még Zsig-

kérkezvén, hozott ide postaképpen kegyelmednél nyilván levő keseredett ok.” MNL OL P 1314. No. 14680.

47 1640. szeptember 22., munkácsi vár. Rákóczi Zsigmond apjának, I. Rákóczi Györgynek. „Dominus Sigismundus Forgách venerat illustrissimam principissam visitatum, librumque mihi obtulerat domino Paulo Kereszturi mittendum, qui quidem meo tenui iudicio indignus est ut legatur, cum sit convicio, nec adeo subtili foecundoque ingenio procreatus, nihilominus consultius esse duxi vestrae celsitudini mittere. Dum percunctarer de novis et rebus superioribus, dicebat caesarem aut certa pace ovantem, de qua ipsis spes affulget, aut armis triumphantem ad diem nativitatis Christi reversurum...” MHHD XXIV, 80. A könyv azonosításához: EOE X, 63. A *Csecsemő keresztyén* latin és magyar változata: RMNy III. No. 1674. és 1721. Hajnal Mátyás (anonim) vitairata, a *Kitett Cégér*: RMNy III. No. 1841.

48 1640. szeptember 29., Sárospatak. Rákóczi Zsigmond I. Rákóczi Györgynek. MHHD XXIV, 84.

49 1642. december 13., Sempte. Esterházy Miklós III. Ferdinándnak. Az egyházi személyek közül szerint követként Hoszútóthy László címzetes váradi püspök jöhet szóba, a világi főrendek közül pedig Csáky László, Forgách Zsigmond vagy Prépostvári Zsigmond. Véleménye szerint jobb lenne egy világi személy, elsősorban a koránál fogva tekintélyes Prépostvári. HAJNAL (1930), 361. – A követ végül Prépostvári Zsigmond lett.

50 1643. február 15., Tiszaszentmárton. Forgách Zsigmond Lippay Györgynek (a Batthyány Ádámnak írott azonos keletű levél melléklete. MNL OL P 1314. No. 14722. 1643. február 20., Tiszaszentmárton). Forgách Zsigmond Esterházy Miklósnak. MNL OL P 123. 1. cs. I/a. Forgách Zsigmond/No. 3. – A két főmértőségnek írott levelében ugyanazokat az ügyeket és momentumokat taglalja, csaknem szó szerint ugyanazokkal a szavakkal. II. Rákóczi György és Báthory Zsófia menyegzőjéről, számos forrás kiadásával lásd VÁRKONYI (1990). Forgách Zsigmond és felesége részvételét említi egy Esterházy Miklós nádor számára a menyegzőről írott jelentés és Haller Gábor naplója is. EOE X, 357–359. ETA IV, 83.

mond nagyapja, Forgách Simon szerezte 1556-ban, ekkor kapta meg a Szapolyai-párti Tárczai Györgytől felségárulás címén elkobzott *hertneki* (Sáros megye, ma: Hertník, Szlovákia) udvarházat és tartozékait.⁵¹ Forgách (II.) Zsigmondnak Losonczi Annával kötött házassága révén ehhez csatlakozott, 1601-től örökjogon, a *szalánci* vár és falvai (Abaúj megye, ma: Slanec, Szlovákia), a középkori szalánci dominiumból levált kis *garami/garanyi* (Zemplén megye, ma: Hraň, Szlovákia) uradalom és udvarház, illetve a Szabolcs megyei *Tiszaszentmárton* tartozékai-val és fából épített kastélyával.⁵² 1606-ban I. Rudolf az akkor asztalnokmesteri és királyi tanácsosi funkciót betöltő Forgách (II.) Zsigmondnak a Sebesi Ferenc magszakadása révén megüresedett *sebesi* (Sáros megye, ma: Nižná/Vyšná Šebastová) jószágot is odaadományozta, tucatnyi birtokkal és birtokrésszel, és a kőből épített alsebesi udvarházzal, amelyet a 17. század közepén általában már kastélynak neveztek.⁵³ Néhány elzálogosított falu és részjószág kivételével a fenti birtokok Forgách (III.) Zsigmondnak is a rendelkezésére álltak, sőt 1639 tavaszán, bécsi szolgálata alatt örökjogú adományként megkapta az utód nélkül elhunyt dálnoki Székely Ferenc Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ugocsa, Ung, Abaúj, Zemplén és (Külső)-Szolnok megyékben elszórtan található, de összességében nagy értéket képviselő birtokait;⁵⁴ igaz, ezek egy részét a birtokba iktatásnak ellentmondó rokonok és érdekelttek miatt valószínűleg nem tudta kézhez venni.⁵⁵ Fennmaradt leveleinek keltezéseiből úgy tűnik, hogy egyik uradalmat sem részesítette előnyben, egyaránt használta mindegyik rezidenciáját. Ugyanakkor évente legalább egy alkalommal megfordult a királyság nyugati felében és Bécsben is. Ez csak egyszer nyúlt igazán hosszúra, 1642-ben, amikor menyegzőjének (1642. május 19. Rohonc) előkészítése és a házasságkötés utáni gyakorlati teendők miatt februártól egészen októberig távol volt Felső-Magyarországtól. Leveleiből az is kiderül, hogy idegennek érezte magától az itteni társadalmi közeget, a felső-magyarországi vármegyék túlnyomórészt protestáns, Bécsset örök gyanakvással figyelő nemesiségét, és vágyakozással gondolt vissza a pozsonyi és dunántúli társasági életre.

51 1556. június 28., Bécs. I. Ferdinánd adománylevele Forgách Simonnak. MNL OL A 57. 3. köt. 312–313. (rövid bejegyzés).

52 MNL OL A 57. 5. köt. 441–443. és 1604. évi megerősítése: Uo. 702–704. – A tiszaszentmártoni kastély 1655-ben, illetve 1689-ben kelt leltárai: MNL OL P 287. Ser. I. Fasc. H. No. 3. és No. 19.

53 1606. június 29., Prága. Rudolf birtokadománya gimesi és gácsi Forgách Zsigmondnak, Nógrád vármegye főispánjának, asztalnokmesternek és királyi tanácsosnak: MNL OL A 57. 5. köt. 760–761.

54 1639. április 13., Bécs. III. Ferdinánd birtokadománya Forgách Zsigmondnak, Borsod vármegye főispánjának és királyi kamarásnak: MNL OL A 57. 9. köt. 257–258. A királyi könyvekbe érdekes módon ugyanennek az adománynak egy azonos keletű, de kevesebb birtokot tartalmazó verziója is bekerült (uo., 218–219). A birtokba iktatásból az derül ki, hogy a bővebb változat a végleges.

55 A Leleszi Konvent országbírói parancs (1640. január 20.) nyomán 1640. augusztus 24-én kelt birtokba iktatási jelentését idézi BARTFAI SZABÓ (1910), 462.

Az 1642. évi – végül elmaradt – országgyűlésre készülve például a következőket írja Batthyány Ádámnak: „Úgy tetszik, hogy nagy büntetés vagy rajtam, hogy ki vagyok az pozsonyi becsületes kompániától ily messze földre rekesztve. El is higgye kegyelmed, édes sógor uram, ha tovább tart az gyűlés az esztendőnél, hogy valamint és valahogy, de felrándulok.”⁵⁶

Forgách Zsigmonddal mint felső-magyarországi katolikus főnemessel és bárátságtalan vidékre szakadt udvari emberrel szemben nemcsak az az elvárás fogalmazódott meg, hogy erdélyi hírekkel lássa el a magyar rendeket, illetve a bécsi kormányzatot, és hogy főispánként vármegyéket felügyeljen, hanem a rendszer logikája úgy kívánta, hogy előbb-utóbb valamilyen katonai pozíciót is betöltsön a régióban. Nem csoda tehát, hogy amikor 1643 legelején bedegi Nyáry István felső-magyarországi főkapitány (1640–1643) eltávozott az élők sorából, több más (túlnyomórészt katolikus) jelölt mellett az ő neve is feltűnt a magyar rendek ajánlásaiban. Esterházy Miklós nádor és Lippay György esztergomi érsek tanácsosi véleményeikben, amelyeket a király 1643. február 3-i levele nyomán fogalmaztak meg, hosszan ecsetelték Forgách Zsigmond érdemeit, és csak fiatalságát, illetve a katonai tapasztalat hiányát említették mint kinevezésével szembeni ellenérveket.⁵⁷ Draskovich János horvát bán szintén kitért az életkor kérdésére, ám mégis egyértelműen a néhai nádor fiát tartotta a legalkalmasabb személynek.⁵⁸ Sőt 1643 februárjában mind a világi, mind pedig az egyházi tanácsosok többsége Forgách Zsigmondot javasolta.⁵⁹ Legkésőbb áprilisra azonban minden szereplő számára kiderült, hogy a fiatal katolikus főúr kinevezéséből mégsem lesz semmi. 1643. május 1-jén Forgách Zsigmond már biztos hírként említette volt sógorának, Csáky Istvánnak főkapitányi megbízását,⁶⁰ aztán egy hirtelen fordulattal a király június ele-

56 1642. október 28., Hertnek. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. MNL OL P 1314. No. 14717. Két másik hasonló megnyilvánulása Batthyány Ádámnak írott leveleiből: 1638. március 13., szalánci vár. „Isten látja, hogy oly nehezen esik az pozsonyi jó conversatiótól való elválásom.” Uo., No. 14675. 1643. február 15., Tiszaszentmárton. „Nem kétlem, édes kedves sógor uram, hogy az mint kegyelmed maga is írja, egymástól távol létünk nehéznek ne tessék, mert magamról tudom, és annnyival is immár nehezebb, hogy magam egyedül, mint egy számkivetett vagyok ezen az földön, megfosztva az jó társaságtól.” Uo., No. 14722.

57 1643. február 9., Kismarton. Esterházy Miklós III. Ferdinándnak. Négy jelölt: Csáky László, Forgách Zsigmond, Prépostvári Zsigmond és Lónyai Zsigmond (HAJNAL [1930], 403). 1643. február 23., Pozsony. Lippay György III. Ferdinándnak. Három jelölt: Forgách Zsigmond, Csáky István, Homonnai Drugeth János. Uo., 407–408.

58 1643. február 27., klenovniki vár. Draskovich János III. Ferdinándnak. „...neminem scio, qui maiestati vestrae commodius in officio illo inservire posset, quam spectabilem et magnificum comitem Sigismundum Forgách, nisi quid juvenus ei obsit. Alioquin qualitates illius et talenta pulchra sunt, deque fidelitate eius erga maiestatem vestram quidpiam dubito...” MHHD IV, 291.

59 Hajnal Istvánnak a forrást kísérő tárgyi jegyzete utal erre: HAJNAL (1930), 408–409.

60 1643. május 1., Szaláncváralja. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. MNL OL P 1314. No. 14726. Valamivel korábban, februárban az a hír is felröppent, hogy az új generális német lesz: 1643. február 20., Tiszaszentmárton. Forgách Zsigmond Esterházy Miklósnak. MNL OL P 123. 1. cs. I/a. Forgách Zsigmond. No. 3.

jén Zsigmond bátyját, az addig szécsényi kapitányként szolgáló Forgách Ádámot ültette a kassai generálisi székbe.⁶¹ A döntés következtében az a sajátos helyzet állt elő, hogy a felső-magyarországi birtokokkal egyáltalán nem rendelkező Ádám csak öccse szalánci jószágán húzhatta meg magát, ha Kassáról rövid időre el akart szabadulni.⁶² Alighanem maga a király is tisztában volt a szituációval, és miután 1644 elején Pálffy István az érsekújvári főkapitányi tisztről lemondott, 1644. február 8-án III. Ferdinánd arról értesítette Forgách Ádámot, hogy nagybátyjának, Pálffy Istvánnak megüresedett helyére kívánja áthelyezni.⁶³ (Erre azonban a körülmények kedvezőtlen alakulása folytán csak 1645 tavaszán került sor.)

Arról természetesen szó sem volt, hogy III. Ferdinánd katonai téren ne tartott volna igényt a másik Forgách-fiú, Zsigmond szolgálataira. Már Esterházy Miklós 1643. februári cenzúrájában is szerepelt a felvetés, hogy a fiatal arisztokratát az agg briberi Melith Péter esetleges lemondása után érdemes lenne kinevezni szatmári főkapitánynak.⁶⁴ A nádor valójában nyitott kapukat döngtetett, Pálffy Pál és a Szepesi Kamara már január végén megírta Zsigmondnak, hogy a király egy 1643. január 23-i rendeletével, előzetes egyeztetés nélkül, kinevezte őt a tisztségre.⁶⁵ Mivel a szatmári vár elsődleges feladata éppen Erdély szemmel tartása volt, irányítása sok szempontból éppen Forgách Zsigmondhoz illő feladat lett volna. A fiatal főúr azonban húzódozott, ellenvetései világosan kiolvashatók mind leveleiből, mind abból az instrukcióból, amelyet Bécsbe küldött emberének, Váradi

61 SZABÓ (2010), 303. Forgách Ádám 1643. június 1-jén kelt főkapitányi instrukciója és kinevezése: MNL OL P 287. Series I. Fasc. A. No. 119–120. Bártfai Szabó László szerint Forgách Ádám már 1642. október 21-én kérelmezte a királytól, hogy nevezze ki a kevéssel korábban megürült felső-magyarországi főkapitányi posztra, ám ekkor Nyáry István még élt. A dátum tehát semmiképpen sem lehet helyes. BÁRTFAI SZABÓ (2010), 396–397.

62 1643. december 22., Szalánc. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. „Generalis uram itt vagon nálam Szaláncban.” (MNL OL P 1314. No. 14733.) Forgách Ádám 1643. december 29-én Szaláncból írt levelet Abaúj vármegyének. KORPONAY (1878), 430.

63 MNL OL P 1883. I. cs. I. t. f. 25–26. III. Ferdinánd 1644. február 1-én kelt, engedelmességre intő levelei a bányavidéki várak kapitányainak, Forgách Ádám főkapitányi kinevezése kapcsán: MNL OL E 190. 15. d. No. 3397–3408. (Úgy tűnik, hogy a fejedelem hadai az egész csomagot elfogták: egyetlen levél sem érkezett meg a címzetthez.)

64 „...id tamen ad servitium vestrae maiestatis, bonique publici, experiantiamque et promotionem dicti domini comitis optimum censerem, si, moderno capitaneo Zathmariensi iam adulto et valetudinario existente, capitaneatus Zathmariensis, huic paulo post conferretur, cum modernus defacto valedicat.” HAJNAL (1930), 403.

65 1643. február 15., Tiszaszentmárton. Forgách Zsigmond Lippay Györgynek. „Ezen állapot felől nagyságodnak azt írhatom, hogy három rendbeli levelét vettem bátyám uramnak, Pálffy Pál uramnak, melybe írja ökegyelme, hogy 23. januárii bocsátott légyen ki egy decretumot öfelsége, melybe engemet pro supremo capitaneo Szatmariensi declarált. Mi tagadás, nagyságos uram, ezen állapot felől soha semmit sem gondolkodván, csudásnak tetszik.” MNL OL P 1314. No. 14722. (mellékletként); 1643. február 20., Tiszaszentmárton. Forgách Zsigmond Esterházy Miklósnak. „Mind bátyám uram, Pálffy Pál uram, mind az Kassai Kamora írja, hogy sub dato 23. januárii jött volna ki egy decretum öfelségétől, hogy engem szakmári főkapitánynak declarált.” MNL OL P 123. I. cs. I/a. Forgách Zsigmond/No. 3.

Zsigmondnak 1643. április 12-én kiadott:⁶⁶ 1. Nem rendelkezik Szatmár megyében birtokokkal, és ezek hiányában nem tudná megfelelően ellátni parancsnoki teendőit. Szüksége lenne legalább zálogbirtokokra a környéken. 2. Briberi Melith Péter még életben van és aktív. Vele mint a király hűséges szolgájával szemben sértő lenne, ha lemondatnák. 3. Egyáltalán nem tisztázott a szatmári főkapitányság jogállása, alá van-e rendelve a Kassán székelő felső-magyarországi főkapitánynak, vagy pedig közvetlenül az Udvari Haditanács alá tartozik, mint a többi végvidéki főkapitányság. Nyomatékosan kifejezésre juttatja, hogy az általa köpönyegforgatónak tartott szendrei Bornemisza János főkapitány-helyettessel és ügyvivő generálissal eleve feszült a viszonya, és arisztokrataként egyébként sem kíván egy ilyen alacsony származású személynek engedelmeskedni. Május végén pedig, amikor Forgách Ádám kinevezéséről már felröppentek az első hírek, azt is problémaként hozta fel, hogy ha Szatmár Kassa alá tartozna, bátyja parancsolna neki, ami szerint nem lenne egészséges.⁶⁷ Forgách Zsigmond azt is többször leírja, hogy Szatmár komolyabb megerősítése nélkül nem lát esélyt a főkapitányi feladatok megfelelő ellátására. Ha azonban feltételei teljesülnek, kész a várban hűségesen szolgálni a királyt.

A jelek szerint 1643 nyarán III. Ferdinánd abban a tévhitben leledzett, hogy Forgách Zsigmond már Szatmáron tartózkodik mint beiktatott főkapitány.⁶⁸ A főúr július közepi bécsi udvari látogatása alkalmával különös módon végül szó sem esett a kinevezéséről.⁶⁹ Bár 1643 végén és 1644 elején több sürgető parancs is

66 PFL Erdődy. cs. 18. cs. 61. Fasc. No. 2809. p. 433–443. Váradai Zsigmond küldetését Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak is említette: 1643. április 23., Tiszaszentmárton. „Úgy látom, hogy öfelsége elvégezett akarátja az, hogy Szakmár-ra az kapitányságba bemenjek, az mely állapotba mely hatalmas fogyatkozások vagynak, egy memorialéba összeírván, felküldtem öfelségének, meghagyván Váradai uramnak, hogy kegyelmeddel is közöljem, abból megértheti.” (MNL OL P 1314. No. 14725.) A vépi Erdődy-levéltár fenti numerusa alatt egyébként egy egész kötegnyi iratot találunk a szatmári főkapitányi tisztről és a vár problémáiról, közte egyebek mellett Dóczy András 1609. évi és briberi Melith Péter 1630. [!] évi főkapitányi instrukcióival. Ezek összegyűjtése nyilvánvalóan Forgách Zsigmond alapos tájékozódásával magyarázható.

67 1643. május 25., Szaláncváralja. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. „Mert egyébiránt én főgenerálisom bizony se Csáki uram nem léssen, se vicegenerálisom az kassai Bornemisza János. Forgách Ádám uramtól mint bátyámtól méltó volna ugyan hallgatnom, de én úgy halottam, hogy nem jó egy udvarba két atyafi, így talám ez iránt sem volna jó, ha én Szakmárt, ökegyelme Kassán dirigálna...” MNL OL P 1314. No. 14701.

68 1643. július 13., Rajka. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. „Íme ezen órába megyek Bécsbe, és ha lehet, időt nyerek. Mert az mi kegyelmes urunk ír nekem egy levelet, és azt tudja, hogy én régen Szakmárt vagyok mint installatus kapitány, az kife semmi sincs. Mibe múlt el, és kin, és mint, és hogy, inkább akarom, hogy öfelsége éntőlem értse, nem mind mástól, mert igazsággal mondom, hogy elkeseredtem és vagy haraguszna, vagy nem, de magyarán beszélek öfelsége előtt.” MNL OL P 1314. No. 14727.

69 1643. július 25., Rajka. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak: „Az mi az én szakmári tisztemet illeti, mivelhogy énnékem senki sem emlékezett felőle, én is csak hallgattam Bécsbe, öfelségének sem szólottam semmit...” MNL OL P 1314. No. 14730.

érkezett az ügyben a királytól,⁷⁰ és Forgách Zsigmond 1644-ben, február elején ismét felment alkudozni az udvarba, sosem kezdte meg szatmári főkapitányi működését. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1644. február 2-án megindította hadait a Magyar Királyság ellen, és miután március 16-án elfoglalta Szatmár várát, a kinevezés végleg okafogyottá vált.⁷¹

I. Rákóczi György ugyan már 1631-től alkudozott a svédekkel, majd a franciákkal, hogy velük társulva beavatkozik a harmincéves háborúba, a Habsburgok elleni sikeres fellépésre csak azután nyílt reális esélye, hogy a svéd erők Lennart Torstensson főparancsnok (1641–1645) vezetésével 1642 tavaszán betörték a Magyar Királysághoz közeli Sziléziába, majd elfoglalták a morvaországi Olmütz városát.⁷² A fejedelem végül 1643. november 16-án Gyulafehérváron a svédekkel, 1644. április 22-én Munkácson pedig a franciákkal is megkötötte a szövetségi szerződést.⁷³ Bár a fejedelem támadása legitimációjában igyekezett a magyar rendek általános sérelmeit hangsúlyozni, a gyakorlatban mégis felekezeti alapú háborút folytatott.⁷⁴ A protestáns érdekek biztosítása mellett a ki nem mondott politikai célt leginkább talán a felső-magyarországi vármegyék megszerzése jelentette számára.

Forgách Zsigmond azon magyar főurak közé tartozott, akik már 1643 elején szilárdan meg voltak győződve a fejedelem közelgő támadásáról. 1643 februárjában mind a nádornak, mind az esztergomi érseknek felvetette azt az ötletet, hogy a felső-magyarországi főkapitányság székhelyét Kassáról a Borsod megyei Szendrőre kellene áthelyezni, amely nem annyira kiszolgáltatott egy keletről érkező invázióknak és a helyi lakosság kényének-kedvének.⁷⁵ Leveleiben a pozsonyi

70 Forgách Zsigmond erre vonatkozó levelei Batthyány Ádámnak: 1643. december 22., Szalánc. (MNL OL P 1314. No. 14733.) 1644. január 9., Szaláncváralja. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. „Az én szakmári kapitányságomat az mi illeti, ne adja azt Isten, hogy ez iránt is őfelsége gratiáját megvessem, de mi hasznom énnekem vagy őfelségének is mi haszna, ha oly szolgálatra fordít, az holott kötve lévén kezem, nem forgolódhatok úgy, az mint kívántatik. Írja ugyan most is őfelsége, és kegyelmesen parancsolja generalis uramnak, hogy bévigyen Szakmárra, az ki nagyobb, őfelsége azt írja, hogy mindenkor megtanálja nálam az reversalisomat, csak menjek be, bár most ne adjak is, elég érdemem fölött való kegyelem, de még instruíciót nem látom, és azt, mi móddal kívánják szolgálatomat, az melyet ez óráig sem láttam.” Uo., No. 14734.

71 I. Rákóczi György 1644–1645. évi hadjáratának máig legjobb összefoglalása Cseh-Szombathy László két, kötelező ideológiai felhangoktól sem mentes, de alapos tanulmánya: CSEH-SZOMBATHY (1956–1957), CSEH-SZOMBATHY (1957). Összefoglaló művekben a hadjáratról lásd SZILÁGYI (1893), 365–399; NAGY (1984), 163–184; MAKKAJ (1985), 920–925; PÉTER (1986), 704–708.

72 WILSON (2010), 635–636; KÁRMÁN (2011), 76.

73 A szerződések megkötéséről, új eredményekkel: KÁRMÁN (2011), 75–88.

74 KÁRMÁN (2011), 36–71.

75 1643. február 15., Tiszaszentmárton. Forgách Zsigmond Lippay Györgynek (a Batthyány Ádámnak írott azonos keletű levél melléklete.) MNL OL P 1314. No. 14722. 1643. február 20., Tiszaszentmárton. Forgách Zsigmond Esterházy Miklósnak. MNL OL P 123. 1. cs. 1/a. Forgách Zsigmond. No. 3.

országgyűlés és a felső-magyarországi kerületi gyűlés elmaradása miatti csalódottságot fokozatosan felváltotta az I. Rákóczi György betörésétől való félelem. 1643 szeptemberében, amikor a fejedelem közeli támadásától lehetett tartani, elkészeredett levelet intézett a királyhoz, amelyben kifejtette, hogy két tiszai átkelőt is magába foglaló tiszaszentmártoni uradalma az elsők között fog áldozatul esni I. Rákóczi György betörésének, és ha e réveket nem adja át neki önként, és nem csatlakozik azonnal hozzá, minden jószágát és ingóságát elveszíti, és végül sehol sem lel majd menedéket. Ha pedig a király nem juttat neki az ország más vidékén birtokot, akkor kénytelen lesz a többséggel tartani, vagy ha ezt az uralkodó nem engedélyezné számára, kész minden földi javának elvesztése árán, végső esetben életét is feláldozva harcolni a fejedelem ellen.⁷⁶

Forgách Zsigmondnak azonban jó darabig egyáltalán nem nyílt alkalma arra, hogy hősiességét tettekkel is bizonyítsa: A támadás kezdetén, 1644 februárjának elején ugyanis éppen Bécsben tartózkodott,⁷⁷ és a fejedelmi hadak gyors előrenyomulása miatt nem tudott időben visszatérni Felső-Magyarországra, útban hazafelé március elején bátyjának galgóci várában rekedt.⁷⁸ Forgách Ádámnak mint kassai kerületi és végvidéki főkapitánynak közben a támadó fejedelmi fősereggel kellett farkasszemet néznie, ám ostrom helyett az Abaúj vármegyei nemesség és a kassai polgárság (Zsigmond kasszandrai jóslatát beteljesítve) 1644. március 11-én Kassa feladására kényszerítette, ő maga pedig csak semlegességet ígérő, szigorú hitlevél fejében távozhatott.⁷⁹ Forgách Zsigmond várandós felesége, Batthyány Borbála ezzel egy időben beszorult a szalánci várba, és nem volt hajlandó a falak közé fejedelmi katonákat bebocsátani. „Magam állapotja ebben vagyon, hogy mindeddig is erősen tartja magát Szalánc vára, az atyámfjának is gyógyulását és egészségbe létét értem, de az egész Felső-Magyarországot maga hatalma alá hajtván az fejedelem, azt kívánja, hogy az is megadja magát, és az fejedelem népét bevegye. Melyhez képest ilyen resolútiót [elhatározást] vettek, hogy ők egyáltalán végett semmit sem mernek cselekedni én hírem és akaratom nélkül, hanem kéri az fejedelmet, hogy engedje meg (mivel egyébíránt semmi levél alá nem jöhet), hogy írjanak énnekem, és hazamenetelem felől és akaratom felől értekezessenek” – írja Forgách Batthyány Ádámnak március 30-án.⁸⁰ Az Abaúj megyei hegyi fészek tehát néhány más, katolikus urak által birtokolt felső-magyarországi magánvárhoz

76 1643. szeptember 11., tiszaszentmártoni kastély. Forgách Zsigmond III. Ferdinándnak. EOE X, 400.

77 1644. február 7., Kismarton. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. MNL OL P 1314. No. 14735.

78 1644. március 3., Galgóc. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. MNL OL P 1314. No. 14737.

79 SZILÁGYI (1893), 370. A fejedelem másnap, 1644. március 12-én vonult be Kassára. A hitlevél feltételeiről: 1644. március 30. Rajka. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. MNL OL P 1314. No. 14739.

80 Uo.

(Jeszenő, Ungvár, Szádvár, Regéc) hasonlóan sokáig királyhű zárványt képezett a megszállt területen.⁸¹ Forgách Zsigmond március 15-én még Galgócra hívta fel a figyelmet a szepesi vár sebezhetőségére, türelmetlenül várva a feleségéről és bátyjáról érkező híreket,⁸² március 29-én azonban már Bécsben találjuk, ahol talán éppen arra próbált engedélyt kérni, hogy hazatérhessen (március 21-én ebben a tárgybán a fejedelemnek is levelet küldött).⁸³

Időközben, 1644. március 19-én a Kassáról elbocsátott Forgách Ádám is Galgócra érkezett, és itt kellett szembesülnie a szomorú valósággal: Esterházy Miklós éppen az ő féltett galgóci és tapolcsányi (Nyitra megye) uradalmait jelölte ki a készülő királyi ellentámadás gyülekezési helyéül, a német sereg és nádori segédcsapatok pedig azt tették a főúr jószágai, amit a korszak katonai életformája és erkölce megkövetelt: kifosztották.⁸⁴ Ekkor már világosan érzékelhető volt a nádor és a Forgách testvérek közti feszültség. Zsigmond, aki az 1630-as évek végén még a nádori politika lelkes híve volt, Batthyány Ádámnak valamivel később a következő keserű kijelentést tette: „Íme Magyarországon is mind el vagynak az urak temetve, uralkodik egyedül az Esterházy familia.”⁸⁵

Forgách Zsigmond végül csak május legvégén, a Felső-Magyarországon kibontakozó királyi ellentámadást kihasználva tudott hazatérni feleségéhez Szaláncra.⁸⁶ 1644. június 9-ről ismerjük az első levelet, amelyet már az Abaúj megyei várban keltezett.⁸⁷ Az addigi csendes szalánci ellenállás Forgách megjelenésével egyre inkább aktív formát öltött. I. Rákóczi György két júniusi levelében arról panaszkodott feleségének, hogy az erdélyi hadak garanyi fosztogatására válaszul Forgách Zsigmond június 8-án katonáival felégettette a fejedelem egyik Zemplén megyei

81 1644. március 8., Bárca. I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának: „Az vármegyék közül ezek már velünk megegyeztenek: Zemlin, Abaújvár, Ung, Bereg, Ugocsa, Szakmár, Szabolcs, Borsod, Gömör, Torna, Szepes, az többi is csak várja, hogy hozzájuk közelgessünk, mind meg. Az várak, kikben még ellenkezőink vannak: Szádvára, Tokaj, Jeszenő, Szalánc, Ungvár, Regéc. Hisszük az Űristent, ez is nemsokára meg fognak velünk egyezni, mivel meg vannak szorítva.” MHHD XXIV, 129. – A szalánci vár erődítéseiről, középkorias jellegéről: PLAČEK–BONA (2007), 263–265.

82 1644. március 15., Galgóc. Forgách Zsigmond Esterházy Miklós nádornak. MNL OL P 1314. 1. cs. I/a. Forgách Zsigmond. No. 4.

83 „Két rendbeli levelét vöttem kegyelmednek, az egyiket tegnap Bécsben, midőn szintén induló-félbe voltam, az másikat estve itt Rajkán.” MNL OL P 1314. No. 14739.

84 1644. március 19., Galgóc. Forgách Ádám Esterházy Miklósnak. Az első felháborodást tükröző levélben a főúr, nem minden él nélkül, azt írta a nádornak, hogy az ő semptei jószága sokkal alkalmasabb lenne a had gyülekezési helyéül. (MNL OL P 123. 1. cs. I/a. Forgách Ádám. No. 4.) Következő, március 21-én kelt levelében már egy kicsit szelídebb a hangnem (uo., No. 5). Kiadásuk: MERÉNYI (1908), 468–470. – A királyi ellentámadáshoz: CSEH–SZOMBATHY (1956–1957), I, 58–60.

85 MNL OL P 1314. No. 14739.

86 A királyi hadak tavaszi előrenyomulásáról: CSEH–SZOMBATHY (1956–1957), I, 63–69.

87 MNL OL P 1314. No. 14740. – A Batthyány Ádámnak írott levél tartalmából nyilvánvaló, hogy nem hazaérkezése időpontjában, hanem valamivel később kelt.

faluját, Uport, tízasztagnyi learatott gabonával együtt.⁸⁸ Rákóczi az atrocitásra reagálva Forgáchnak a tiszaszentmártoni uradalomban található gabonáját elvette és Tokajba vitette. A katolikus főúr várába egy kisebb királyi kontingenst is befogadott, sőt június közepén arra is kísérletet tett, hogy csatlakozzon a június 3. óta Kassát ostromló, Johann Götz generális és Esterházy Miklós nádor vezette királyi hadhoz, ám ahogy azt Kemény János önéletírásából tudjuk, az erdélyi seregvezér rajtaütése a tervet megghiúsította.⁸⁹ A kimerült királyi hadsereg néhány nappal később, június 17–18-án kénytelen volt felhagyni a lanyha ostrommal, és megkezdte a visszavonulást,⁹⁰ Forgách Zsigmond pedig az újabb erdélyi támadás küszöbén magára maradt. Ennek ellenére állítólag megkísérelte feltartóztatni az Esterházyt üldöző fejedelmi sereg egy részét.⁹¹ Annyi bizonyos, hogy hamarosan megkezdődött Szalánc szabályos ostroma, amely az egyenlőtlen erőviszonyok miatt július 1-jén a vár feladásával és Forgách birtokainak nagyfokú pusztulásával végződött.⁹² (Rákóczi állítólag elfogatta a tárgyalásra kimerészkedő várurat.) Forgách Zsigmond valószínűleg július 3-án, Sároson adott hitlevelet a fejedelemnek, amelyben teljes semlegességet ígért.⁹³ A főúr úgy érezte, hogy a nádor korábbi ígéreteit megszegve cserbenhagyta őt, és egyértelműen Esterházyt hibáztatta a katonai kudarcért. Július 13-án a romos sebesi kastélyból így írt erről bátyjának: „Elsőbe minden jószágom porrá tétetett, azután az várat reám szállották, öt hétig körülette lévén az had, mind az öfelsége nálam levő vitézekkel elhagyattattam,

88 1644. június 10., pácini tábor; 1644. június 17., Sárospatak. I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának. MHHD XXIV, 173, 179–180.

89 „Előbb menvén azért beállék másnap egy völgyben az erdő alatt, mely szinte Szaláncig tart, ritkás fák közé. Azonban tehát Forgách Zsigmond egy cseh gróf sógorával indult Szaláncból, hogy az táborra menne Kassához, kik meglátván és magokat az erdőben megvonván, néhány lovas kiereszkedék, kiknek meglátására Boros László nevű hadnagyot küldék, magam is csak harmadmagammal ballagván arrafelé. Azonban puskák roppanását hallám, s hát arccal hozza az ló reám Borost, megsebesedvén vállá hegyiben, s nem bírván lovával. Melyre is felültetek ugyan valahány sereget, és megüzetém az ellenséget, de vőm eszembe, hogy az gyalogja az erdőben van, ahhoz képest lévén két compánia puskás vélem, azokat leszállítván, elveretém őket Szaláncra, de azonban láték messzére két lovasokat, kiket üzeték, de elszaladának, s hát ezek által izenték meg az táborra, hogy Kassa segítésére érkeztem volna.” KEMÉNY (1980), 220–221.

90 CSEH-SZOMBATHY (1956–1957), I, 75.

91 Forgách József kivonatol a szalánci vár történetében egy Forgách Ádámnak címzett, a Forgáchok családi levéltárában fennmaradt, kelet nélküli jelentést, amelyben az ismeretlen levélíró beszámol a szalánci ostrom körüli eseményekről (FORGÁCH [1906], 15–18). Bár a levél eredetijére nem sikerült rábukkannunk, valószínűleg hiteles. (Bártfai Szabó László a jelentést tévesen Forgách Ádámnak tulajdonítja: BÁRTFAI SZABÓ [1910], 404–405.) Itt szerepel az a más-hol nem található információ, hogy Forgách Zsigmond 500 katonájával megkísérelte volna feltartóztatni a fejedelmi hadat, illetve az az értesülés, hogy Rákóczi György adott szavát megszegve fogatta el a tárgyalásra a falak mögül kimerészkedő Forgách Zsigmondot.

92 A vár feladásának (nem teljesen precíz) időpontja az erdélyi Bánfi György naplójából ismert: 1644. július 1. „Mentem vásárlásért Eperjesre. Az nap érkezett Forgách Zsigmond, urunknak meghódolván, de sub honesta custodia volt.” (ETA IV, 125.) Forgách Zsigmond Szaláncról fél nap alatt odaérhetett Eperjesre.

93 BÁRTFAI SZABÓ (1910), 404.

veszék az egész országgal. És a' miatt, az kitől oltalmat kellett volna várnom mind nekem, mind az országnak. Soha bizony se népet, se országot rútábbul vesztetni nem láttam, mint ezt, és az győzelem mellől elmenni, mint most, de úgy szoktak az magok meghitt elmék jutalmaztatni. [...] Most tudom, mit teszen mind az katonakenyér, mind az igaz jóakarát, mind az kár, bú és keserűség.”⁹⁴

Itt érkezünk el ahhoz az utolsó egy esztendőhöz, amelyet a ma Pannonhalmán őrzött értékes levelezés megvilágít. Bár a fejedelem eredetileg csak semlegességet követelt Forgáchtól, az idő múlásával egyre inkább megkívánta aktív közreműködését is. 1644 szeptemberében, a nagyszombati béketanácskozás előkészítése kapcsán Kassára hívta,⁹⁵ amiben alighanem szerepet játszott a vele szembeni állandó gyanakvás is. „Forgách Zsigmond igen bal elméjű, állhatatlan ember, hitinek semmit nem kell hinni. Nincsen most itt latrabb nálánál” – írta az ifjú Rákóczi Zsigmond testvérének, II. Rákóczi Györgynek.⁹⁶ A gyanúra Forgách nemcsak azzal adott okot, hogy különböző kifogásokkal udvariasan kibújt a szeptemberi parancs alól, hanem azzal is, hogy folyamatosan igyekezett híreket eljuttatni a királysági rendeknek. Esterházy Miklós állítólag néhány kiáltványában fel is használta a tőle kapott információkat, kompromittálva informátorát.⁹⁷ Forgách Zsigmond Batthyány Ádámhoz küldött néhány (szokatlanul rövid) magánlevelében azonban inkább a kötelező öncenzúra tükröződik.⁹⁸ A főurat birtokainak pusztulása miatt ekkor már anyagi nehézségek is szorongatták, nagy erőfeszítések árán, a fejedelem engedélyével, saját rajkai jöszágából, valamint felesége dobrai (Vas megye) és tornistyei (Zala megye) uradalmaiból igyekezett némi pénzhez jutni. Rokonai egy része őt magát tette felelőssé nehéz sorsáért. Anyai nagybátyja, Pálffy Pál például 1644 júliusában a következőket írta Batthyánynak: „Hallom, hogy Szalánc várát vitták és az jöszágot mind semmivé tévén Forgách Zsigmond uramat kényszerítették legyen az fejedelem mellé, jobb lesz nála őkegyelmének. Szónkat fogadván itt fönn maradt volna, talált volna gróf Batthyány helyt az egy hűgának, és lakott volna ő felesége mellett, de úgy jár uram, az ki tanáccsal élni nem akar...”⁹⁹

Rákóczi 1644 decemberében, már a harmadik erdélyi offenzíva és királyi elmentáadás után,¹⁰⁰ ismét udvarába hívta Forgáchot, aki – valószínűleg az állandóan hullámzó erőviszonyokat is szem előtt tartva – újfent igyekezett kibújni a

94 MNL OL P 287. 31. d. Fasc. CC/6. Komoly olvasati hibákkal terhelt kiadása: FORGÁCH (1906), 29–31.

95 Lásd alább a 7. levelet.

96 1644. augusztus 6., Kassa. MHHD XXIV, 224.

97 A Forgách Ádámnak írott, fent már idézett, kelet nélküli jelentésben: FORGÁCH (1906), 16.

98 Négy levél az 1644. augusztus 13. és 1645. április 24. közötti időszakból. MNL OL P 1314. 14741–14744.

99 1644. július 25., Malacka. Pálffy Pál Batthyány Ádámnak. S. LAUTER (1989), 42.

100 Az időszak hadi eseményeiről: CSEH-SZOMBATHY (1956–1957), II, 196–201.

kötelezettség alól.¹⁰¹ A fejedelem sürgető leveleiből világosan kiderül, hogy ekkor már erősen megfogyatkozott Forgách iránti, korábbi ismeretségükből táplálkozó méltányossága. Miután a svéd csapatok 1645 elején sikerrel nyomultak előre az örökös tartományokban,¹⁰² és komoly esély nyílt a seregek egyesítésére, nagy késéssel május elején Rákóczi is megindította első csapatait nyugat felé.¹⁰³ 1645. május 6-án Forgách Zsigmondnak is levelet küldött, amelyben felszólította, hogy legyen hadkészültségben.¹⁰⁴ A megbízhatatlan főurat inkább túszként akarta magával vinni, mint fegyvertársként, és Forgách ennek megfelelően bőségesen ontotta a kifogásokat. A fejedelem június közepén már annyira elvesztette a türelmét, hogy feleségének Forgách körmönfont letartóztatását, vagy ismételt Szaláncba szorítását és jószágainak elkobzását is megemlíttette mint ésszerű cselekvési lehetőséget.¹⁰⁵ Semmiképpen nem akarta ugyanis a főurat felvonuló seregeinek hátában hagyni.

A fiatal arisztokrata végül az utolsó határidő után, valamikor június 18. és 22. között érkezett meg a fejedelem rimaszombati vagy Fülek alatti táborába, amely kis megszakításokkal folyamatosan vonult előre a morva–magyar határ felé.¹⁰⁶ Jellemző a Forgách iránti bizalmatlanságra a következő eset. Amikor a magyar királynak a fejedelemhez küldött követe, Törös János kamarai tanácsos 1645. július 1-jén a Bars megyei Kovácsiból levélvivőt bocsátott Bécsbe, Kemény János a futárt bizalmasan, eskü alatt kikérdezte, azt gyanítva, hogy Forgách Zsigmondtól is visz levelet, mégpedig bátyjának, az érsekújvári kapitánynak.¹⁰⁷ Zsigmond július 12-én a verbói táborból (Nyitra megye) így ecsetelte helyzetét Batthyány Ádámnak: „Itt vagyok, édes sógor uram az táborba, mégyen, vagy inkább visznek

101 Lásd alább a 14–17. számú leveleket.

102 WILSON (2010), 692–708.

103 I. Rákóczi György 1645. évi lassú tavaszi hadfelvonulásáról és nyári előrenyomulásáról: CSEH-SZOMBATHY (1957), 106–126.

104 Lásd alább a 23. számú levelet.

105 1645. június 12., edelényi tábor. I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának. „Forgách Zsigmond, úgy vesszük eszünkben, el nem kezd jönni, mely kitetszik, ha még nem indult utánunk. Ki ha lenne, kettő az dolog: vagy az, hívatnád magadhoz, mintha beszéd volna vele, s arestáltatnád, s míg mi nem informálnánk, addig Patakba ki ne bocsátanák, lenne jó vigyázás reája. Másik, hogy Reöthy uram rekessze be Szaláncban, mennél hamarébb lenne, ezen tör esne nyakában, s fogná meg. Ha pedig elmenne, úgy is Szaláncot kézben kellene venni, s minden jószágát lefoglalni. [...] Az Forgách Zsigmondra való gondviselést nem kell halasztani, ha ugyan hitet megkezd ennél is jobban szegni, az mint már is megszegté.” MHHD XXIV, 327. Ugyanezen a napon fiának, II. Rákóczi Györgynek is hasonlóan nyilatkozott: uo., 328.

106 1645. június 22., füleki tábor. I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának. „Forgách uram eljött, de mi még nem láttuk.” MHHD XXIV, 332. – A fejedelmi tábor június 19-én még Rimaszombatban volt.

107 1645. december 10., Linz. Törös János jelentése az erdélyi fejedelemmel folytatott tárgyalásairól. „Antequam tamen discederet, a domino Ioanne Kemény separatim ductus, valde diligenter ac sub iuramento examinatus est, an aliquas literas a domino comite Sigismundo Forgach ad fratrem suum Adamum Forgach sonantes apud se haberet?” SZILÁGYI (1885), 360.

arcul kegyelmetekre, ellenségül, kiknek, hanem ha magam éltének és lelkének, úgy lehetek ellensége. Legyen Isten előtt számot adó, az ki engem veszte országotól.”¹⁰⁸ Két nappal később Lippay György esztergomi érsek arról értesítette Forgách Ádámot, hogy Pálffy Andrásan keresztül Forgách Zsigmond felajánlotta hármezer fejedelmi lovas átállítását, a terv végrehajtásához pénzt kérve, amelyet azonban ő nem tartana bölcsnek odaküldeni. Inkább azt javasolja, hogy Zsigmond előlegezze meg az összeget.¹⁰⁹ Az üzenet állítólag a királyhoz is eljutott, aki a fiatal arisztokratát a távolból nyugalomra intette.¹¹⁰ A túszként tartott főúrnak ez a vakmerő szervezkedése erdélyi szemszögből már egyértelműen árulásnak minősült, és minden jel arra utal, hogy nem maradt teljesen titokban.

Bár a harcokban Forgách Zsigmond végül tudomásunk szerint nem vett részt, ez a hadjárat tett pontot rövid életének végére. 1645. július 28-án a fejedelem lampersdorfi, Morvaország szélén fekvő táborából elkéredzkedett, hogy Robert Douglas (1611–1662) skót származású svéd vezérőrnagy társaságában megtekintse Brünn éppen zajló svéd ostromát. Torstensson táborában vendégeskedve azonban rosszul lett, és 1645. augusztus 2-án Arvid Wittenberg (1606–1657) svéd tábornok saját hintóján küldte vissza a fejedelmi táborba, ahol augusztus 4-én hajnalban nagy kínok között meghalt.¹¹¹ A fejedelem valamely fertőző betegséget gyanított a háttérben (vagy legalábbis írásban így nyilatkozott), Törös János királyi követ azonban egyenesen annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a főurat a svéd táborban, lakomázás közben megmérgezték.¹¹² Ezzel természetesen azt akarta sugallni, hogy a fejedelem keze volt a dologban. Bár a mérgezés gyanúja a korszakban majd minden váratlan halálesetnél előkerült, a Rákócziak családi levelezésének néhány darabja mégis mintha arra utalna, hogy a fejedelemnek lehetett valami része a szomorú eseményben, vagy legalábbis nem lett volna ellenére.

108 MNL OL P 1314. No. 14745.

109 1645. július 12., Pozsony. Lippay György esztergomi érsek Forgách Ádámnak. (MNL OL P 287. 31. d. Fasc. CC/6.) A levelet tartalmilag ismerteti: BARTFAI SZABÓ (1910), 408.

110 BARTFAI SZABÓ (1910), 408.

111 1645. augusztus 5., Lampersdorf. I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának. MHHD XXIV, 347. Másnap írott levelében a fejedelem fiának, II. Rákóczi Györgynek is megemlítette Forgách váratlan halálát: „Nyavalyás Forgách Zsigmond uram ma egy hete hogy Duklás urammal az generalhoz ment vala, ugyan megbetegedvén – ez elmúlt éjjel 9 órakor 4 napig való fekvése után meghala. Vannak vélekedések, mely miatt halt volna meg, de mi pestisnek tulajdonítjuk. Isten irgalmazzon szegénynek, és ne vegyen számot arról, mint töltötte be nekünk tartozó kötelességét.” (TMÁO III, 362.) A levél a másikkal ellentétben mintha augusztus 5-i halálzási dátumot sugallna, de ez minden bizonnyal csak a pontatlan megfogalmazásra vezethető vissza.

112 1645. december 10., Linz. Törös János összefoglaló jelentése az erdélyi fejedelemmel folytatott tárgyalásairól. Augusztus 3. „Circa hoc tempus accepta a principe licentia, profectus fuerat dominus comes Sigismundus Forgács ad castra Dursztenszon, videndae obsidionis Brunensis causa, ubi trium dierum spacio commoratus, inter epulandum veneno intoxicatus, ubi ad castra principis rediisset, sequenti statim die nimirum quarta augusti gravissimis doloribus et cruciatibus vitam finivit.” SZILÁGYI (1885), 369.

Vajon miért írta 1645. június 29-én titkos jegyekkel nagyobbik fiának, hogy „Forgách Zsigmond itt vagyon, de nem igaz hozzánk, s megesik nemsokára”?¹¹³ Abban a levélben is elég sarkosan fogalmaz, amelyben feleségét, Lorántffy Zsuzsannát augusztus 5-én a katolikus főúr elhunytáról értesíti: „Nagyszombatban viszik a testét, ott is akarják eltemetni, az feleségét felvárván. Valóban sok szánója van az pápista atyafiak közül. Isten irgalmazzon szegénynek, s ne vegyen számot Isten tőle nekünk tett hitünk megállásáról. Nem jó senkinek az Isten nevére híjában megesküdni, s annak ajakára való felvételével játszani. Sem pap, sem barát nem szabados annak megbocsátásával, ha ez ellen szándékkal s készakarva igyekezik véteni, cselekedni, per se vel per alios [maga vagy mások által]. Igaz az Isten az ő ítéletiben.”¹¹⁴

A rejtélyes haláleset okát végső soron nem ismerjük, a ráció Rákóczi sötét szavai ellenére talán inkább a kevésbé regényes változat mellett szól. Azt sem tudjuk pontosan, hogy Forgách Zsigmondot hol és mikor temették el. Ahogy azt a fejedelem levele is megelőlegezi, valószínűleg a család hagyományos temetkezési helyén, a nagyszombati Szent Miklós-templomban, ahol nagyapja és apja is nyugodott, és ahol több évtized múltán, 1681-ben bátyját is végső nyugalomra helyezték.¹¹⁵ Annyit tudunk csak, hogy a holttestet először Érsekújvárba vitték, Forgách Ádámmal.¹¹⁶ Később valószínűleg onnan szállították át Nagyszombatba.

Az Erdődy család vépi levéltárában őrzött levelezés egy különleges élethelyzet és egy feszült kapcsolat tanúja. Megismerhetjük belőle a fejedelemhez kényszerből átvált felső-magyarországi katolikus arisztokrata hányattatásait és túlélési stratégiáját. Forgách Zsigmond időnként kétségkívül igyekezett alkalmazni a tettetés (*simulatio*) és leplezés (*dissimulatio*) politikai eszköztárát. Aligha nevezhetjük például őszinte gesztusnak azt, hogy 1644 szeptemberében, két hónappal a szálanci ostrom után éppen a református I. Rákóczi Györgyöt és feleségét kérte fel elsőszülött fia, Ádám, formális keresztszüleinek.¹¹⁷ Igaz, ezzel a felkéréssel bajosan tudott bárkit is megteveszteni. Sokkal nagyobb súllyal szerepelnek a levelekben sérelmei, a felégetett jószágok, a fogságban sínylődő szolgák és familiárisok, a kifosztott sebesi ferences kolostor. Batthyány Ádámnak írott leveleiből az is kiderül, hogy háborús tapasztalatai valamelyest korábbi politikai meggyőződés-

113 1645. június 29. A Zsombor és Bát közötti táborból. I. Rákóczi György II. Rákóczi Györgynek. MHHD XXIV, 333.

114 MHHD XXIV, 347.

115 A Forgách család meglévő és elpusztult nagyszombati síremlékeiről: LUDIKOVÁ (2002), 87, 98–99, 105.

116 1645. október 26., Érsekújvár. Lippay György esztergomi érsek I. Rákóczi Györgynek. „Ím, nyavalyás Horvát Dániel visszamegyen az magát kezéhez venni, szegény Forgách Zsigmond testével jött volt ide, kinek szolgája is volt, azulta sebben volt, mely esett az őfelsége hadaitúl rajta, ugyan az kegyelmed hadába.” MNL OL E 190. 42. d. 5. t. No. 643.

117 Lásd alább a 4–5. számú levelet.

sét is módosították. Bár királyhűségét megőrizte, Esterházy Miklós nádortól, korábbi példaképétől eltávolodott, a háborús pusztításokat pedig mindkét félnek egyaránt felrőtta. „Rettenetes dolog, minemű pusztítást cselekeszik mindkét had, úgy annyira, hogy sohut ezen az egész földön egy falut sem tudok, melybe lakos ember találatnék, mind az iszonyatos nagy hegyekre és erdőkre takarodott” – írta 1644 júniusában.¹¹⁸ Bármennyit változott is azonban gondolkozása, a korábbi jelentéseiben zsarnokként és fősvényként jellemzett I. Rákóczi György egy fikarcnyival sem lett számára szimpatikusabb.

A bizalom a többéves személyes ismeretség ellenére a másik oldalon is hiányzott. Nem véletlenül kívánta a fejedelem oly gyakran Forgách személyes jelenlétét, és nem véletlenül tagadta meg a főúr Szaláncból elvitt lőfegyvereinek visszaszolgáltatását. Rákóczi rövid leveleiből és a kérvényekre rávezetett válaszaiból az uralkodói méltányosság (*clementia*) helyett sokkal inkább az Erdélyben korlátlan hatalomhoz szokott fejedelem hidegfejű érdekérvényesítése tükröződik. Egy felekezeti jellegű háború kellős közepén a katolikus arisztokratának és a református fejedelemnek amúgy sem nyílt sok esélye az őszinte megegyezésre. Forgách Zsigmond végül az 1645. évi, a fejedelem számára kedvező linzi (külön)békét sem érte meg, néhány héttel a hadműveletek lezárása előtt meghalt.¹¹⁹ Háborúban született levelei egy kettétört életpálya emlékei.

Ha a fejedelem 1644–1645. évi hadjárata nem jön közbe, Forgách Zsigmond nagy valószínűséggel megegyezett volna a királlyal szatmári főkapitányi posztjáról, és fényes karrier várta volna. Nemcsak előkelő családja predestinálta arra, hogy a királyság legmeghatározóbb politikusai közé emelkedjen, hanem Grazban megszerzett ismeretei és udvari szolgálata is. Nem mindennapi műveltségéről beszédesen tanúskodik az a 176 kötetes könyvtár, amelyet halála után, 1652-ben a szalánci várban összeírtak.¹²⁰ Az is jelzésértékű, hogy 1641-ben Batthyány Ádám közvetítésével egy várabrázolásokat tartalmazó, díszes könyvet készítettett egy festővel („képíróval”).¹²¹

118 1644. június 9., szalánci vár. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. MNL OL P 1314. No 14740.

119 A háborút valójában az 1645. augusztus 22-én a lampersdorfi táborban aláírt megállapodás zárta le, amelyet a későbbi királyi ratifikáció (1645. december 16.) helyszíne nyomán linzi békeként említünk. A szerződés egyik legfontosabb eredménye Rákóczi számára hét felső-magyarországi vármegye életfogytig történő megszerzése volt. A békekötésről bővebben lásd KÁRMÁN (2011), 88–92.

120 PFL Erdődy cs. 24. köt. Fasc. 86. No. 4380. Említése a felfedezőnél, Iványi Bélánál: IVÁNYI (1983), 282. A forrás teljes szövegű kiadása: VARGA (1986), 164–170. – Forgách Zsigmond valószínűleg nem csak ezen a rezidenciáján tartott könyveket. A garami/ garanyi udvarházban őrzött, szintén az ő örökségéből származó kisebb bibliotékát (113 kötet) Batthyány Borbála 1680. évi halála után írták össze. Anyaga csak részben fedi át az 1652-ben inventált szalánci könyvtárét, és jellege is eltér attól. MADAS–MONOK (2003), 152.

121 1641. október 10., sebesi kastély. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. „Rövid üdő alatt hogy az képíró az végházak képít elkészíti, örülöm, kegyelmednek ha megküldi, megoszolga-

Az 1643 elején minden tanácsos által nagyreményű ifjúként emlegetett Forgách Zsigmondnak azonban magas tisztségek helyett végül korai halál jutott osztályrészül. Sorsa bizonyos tekintetben hasonlít Esterházy Lászlónak (1626–1652), a nádor fiának idejekorán befejeződött életpályájához.¹²² Az Erdődy család vépi levéltárában őrzött levelek és a megszólaltatásukra segítségül hívott források segítségével reményem szerint sikerül megvilágítanom a 17. századi magyar történelem egy újabb méltatlanul elfeledett személyiségét.

lom.” (MNL OL P 1314. No. 14688.) 1641. december 10., hertneki vár. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. „Az mi az képiró állapotját illeti, hogy az könyvet még el nem készítette, és azért kegyelmed ez alkalmatossággal fel nem küldte, én könnyen elvárom, inkább is akarom, hogy kegyelmed maga megadja, hogy sem megküldje.” (Uo., No. 14691.) Az utóbbi adat Iványi Béla gyűjtésében is szerepel: IVÁNYI (1983), 226–227.

122 Esterházy Lászlóról nemrég Marti Tibor készített értékes doktori disszertációt: Marti Tibor: *Gróf Esterházy László (1626–1652)*, Budapest, 2013. A kutatási eredményekről nyomtatásban megjelent: MARTI (2011).

Forgách Zsigmond és I. Rákóczi György levélváltása (1644. július–1645. május) Az Erdődy család vépi levéltárából

18. cs. Fasc. 60. No. 2782.

1. [1644. július eleje.]¹²³ Forgách Zsigmond hitlevél-tervezete I. Rákóczi György számára (eredeti, részben saját kezű)

Én, ghimesi Forgách Zsigmond, ez levelemnek rendiben adom tudtokra mindeneknek, az kiknek illik, hogy mivel az méltóságos erdélyi fejedelem, Rákóczi György uram őnagysága kijöven országából, és az egész Felső-Magyarország is őnagyságával megegyezvén, az hol én jószágom, és betegen hagyott házastársam is találtatott, az melyet mivel hogy őnagysága tőlem el nem vett és foglalt, se hogy el nem veszi és el nem foglalja, magát nagy kegyelmesen ígéri és ajánlja, ahhoz se úri, s nemes szabadságimba, privilégiumiba meg nem bánt, és ekeddig is házastársomhoz minden kegyelmességét mutatta, azért én is fogadom keresztyén hitemre és tisztességemre, hogy ez mostani őnagysága jóindulatját annak vége szakadtáig, se titkon, se nyilván, se fegyveremmel, se értékemmel, se tanácsommal, hozzám tartozóimmal, akárkik legyenek azok, nem impedíálom, se őnagysága ellensége nem leszek azokkal együtt. Kinek nagyobb bizonyosságára adom ez hitlevelemet kezem írása és pecsétem alatt. [Majd innen saját kezűleg:]

Megadván nagyságod az kívánt assecuratiót, fogadom hitemre, tisztességemre, hogy¹²⁴ őfelsége engedelmeből házamhoz menvén, akár utamba penig, valahol nagyságod fogja kívánni, ezen formán írt levelet adok nagyságod kezéhez.

Gróf Forgách Zsigmond manu propria [gyűrűspecsét]

[A hátoldalon 17. századi írással:] Gróf Forgách Zsigmond Rákóczi György uramnak praesentált homagiumja

¹²³ Forgách Zsigmond 1644. július 1-jén adta fel az ellenállást, és a fejedelem csak valamivel később, a fenti vagy a fentihez hasonló hitlevél aláírása után eresztette vissza birtokaira. Bártfai Szabó László szerint Forgách Zsigmond végleges reverzálisa július 3-án kelt Sároson. BARTFAI SZABÓ (1910), 404.

¹²⁴ Utána áthúzva: „ha”.

18. cs. Fasc. 61. No. 2807.¹²⁵

2. 1644. július 6., nagysárosi¹²⁶ udvarház. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Georgius Rakoci, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc.

Illustris et magnifice domine comes, fidelis syncere nobis dilecte, salutem et favorem nostrum. Tegnap napon Szaláncról írt kegyelmed levelét elvevők, értjük kegyelmed írását, a' barbél hogy elbocsátá kegyelmed Patakra,¹²⁷ jól lött. Német sógorát¹²⁸ az több vitézekkel udvarunkig ha el fogja késérni is, ellent benne nem tartunk, és ha az jövetellel nem fog késni, itt is fog kegyelmed bennünköt érhetni. Barkóczi Ferencnek¹²⁹ halljuk holmi jövait, repositomit kegyelmed házánál lenni. Kegyelmedet azért kegyelmesen intjük, sőt parancsoljuk is, valamije kegyelmed keze és hatalma alatt lészen, mindeneket épen mindenestől kiadjon arra bocsátandó emberünk kezében, úgy mint árulónk és hiti szegett ember jövait, alioquin ha kegyelmed negligálni fogja¹³⁰ ebbéli parancsolatunkat (kit nem reménlünk), másképpen kellenék abban gondot viselnünk. Eidem in reliquo gratiose propensi manemus. Datum in curia nostra Nagy Sarosiensi, die 6. mensis julii, anno Domini 1644.

Georgius Rakocy manu propria

[Címzés] Illustri et magnifico domino comiti Sigismundo Forgats de Ghimes comiti supremo comitatum Borsodiensis et de Szabolcz etc. fideli nobis syncere dilecto

125 Ezen numerus alatt nem csak az alább közölt levélváltás, hanem a Forgách családhoz kapcsolódó számos egyéb misszilis is helyet kapott. Mivel a numeruson belüli oldalszámozás nem következetes (és a címzések nem is terjed ki), úgy döntöttem, hogy az oldalszámokat nem adom meg. A levelek és levélfogalmazványok az anyagban nem időrendben helyezkednek el. A sorrendet (csak virtuálisan) jelen sorok írója állította helyre. A forrásokat modern átírásban, a jellegzetes magánhangzókat és szóalakokat megtartva közlöm. Kivételt csak a lábjegyzetben szereplő áthúzott vagy javított szavak jelentenek, amelyeket betűhíven írtam át.

126 Nagysáros (ma: Velký Šariš, Szlovákia), Sáros megyei mezőváros Eperjes szabad királyi városától északra, az itt található udvarház, illetve a település fölé emelkedő vár a Rákóczi család birtokközpontjául szolgált.

127 Sárospatak (Zemplén m.), mezőváros és vár, a korszakban a Rákóczi család birtoka és első számú magyarországi rezidenciája.

128 Nem tudjuk, ki ez a személy, de valószínűleg azonos azzal az emberrel, akit Kemény János Forgách „cseh gróf sógoraként” emleget. KEMÉNY (1980), 220.

129 Szalai Barkóczi (I.) Ferenc, birtokos középnemes Zemplén megyében, a Barkóczi család úgynevezett bárói ágának ősapja. Barkóczi László és rozsályi Kun Anna fia. 1638-ban Zemplén vármegye alispánja, 1643-tól ónodi kapitány. (Megerősítő adat ónodi kapitány tisztségére: KORPONAY [1878], 418.) Lásd még NAGY (1857–1868), I, 196–200; KEMPELEN (1911–1932), I, 419–422.

130 A szó közepe javítva.

3. 1644. július 14., Eperjes város. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)¹³¹
Georgius Rakoczy, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus
et Siculorum comes etc.

Illustris et magnifice comes, fidelis nobis dilecte, salutem et gratiam nostram! Noha tudjuk, értésére lehetett kegyelmednek is ennek előtte kegyelmetekhez lött írásink és intimációink által, minemű méltó sőt ugyan kételenítő okok indították légyen arra az mi édes hazánkhoz való szeretetünket, hogy Isten kegyelmességéből nekünk adatott fejedelmi birodalmunknak csendes nyugodalmából felkelvén az Isten tiszteletinek minden rendek között vallások szerint való egyenlő bátorságáért, édes nemzetünknek sok vérek hullásával szerzett és sokképpen megbántódott régi szép szabadságának helyben állatásáért vöttük légyen fel az Úristennek szent segítségéből az kegyelmetek közönséges javát és megmaradását oltalmazó fegyverünket, mindazáltal kívántuk volna, ha ez ideig kegyelmetek közönségesen való együttlétében érthette volna magunktól is ezbeli jó és istenes igyekezetünket, melyet bizannyal el sem múltunk volna, ha ez végre felvött hadakozásunknak terhes gondjai és szorgalmatos vigyázási, néhánkor való változási is arra elégséges időt és bizonyos alkalmatosságot engedtenek volna. Mostan is azért ezen jó igyekezetünket continuálni akarván, mivel az Úristen igaz igyünkhöz való atyai kegyelmességéből már ez rész országot a' külső hadaknak súlyos nyomorgatásitól hadaink által úgy megszabadította, hogy az kegyelmetek velünk való együttlételét alkalmatosbna és bátor-ságosbna is ismerhetjük, szükségesnek ítélők, hogy kegyelmeteket egy bizonyos helyre és terminusra convocáltatván, minden előttünk lévő szükséges dolgokat kegyelmetekkel nyilvánban közlenénk és azoknak tovább való gondviselésében az kegyelmetek jó tetszését és segítségét érthetnők és vehetnők. Kegyelmedet azért kegyelmesen intjük, sőt hagyjuk és parancsoljuk is, hogy ad primum diem futuri mensis augusti maga személy szerint compareáljon Kassán,¹³² hogy kegyelmeddel is egy tetszésből édes hazánk és nemzetünk közönséges javának és szabadságának békességes megmaradására minden istenes, hasznos és szükséges dolgokat végezhesünk, elhívén, hogy kegyelmed nemzetéhez való szeretetiből és kötelességéből is ebben egyebet nem fog cselekedni. Cui in reliquo gratiosi propensi manemus. Datum in libera civitate nostra Eperjes¹³³ die 14. mensis julii anno domini 1644.

Georgius Rakocy manu propria

[Az első oldal alján:] Forgách Zsigmond uram

[Címzés] Illustri et magnifico domino comiti Sigismundo Forgác de Ghimes, comituum Borsodiensis et de Szabolcz supremo et perpetuo comiti etc. fideli nobis syncere dilecto

131 Az irat valójában körlevél; másik, azonos keletű példányát Bártfa város levéltárából ismerjük, természetesen a városi címzettre szabott formulákkal: ŠAP PB MMB Listy (Évrendezett anyag, szabályos jelzetek nélkül.) Ugyanezen a napon a felső-magyarországi vármegyéknek is kiment egy hasonló körlevél, de erősen eltérő szövegezéssel. A Borsod vármegyének küldött példány kiadása: NAGY (1998), 39–40.

132 Kassa (ma Košice, Szlovákia), szabad királyi város Abaúj megyében, Szalántól mintegy 23 kilométerre.

133 Eperjes (ma: Prešov, Szlovákia) szabad királyi város Sáros vármegyében.

4. 1644. szeptember 3., szalánci vár. Forgách Zsigmond I. Rákóczi Györgynek (egykorú másolat)

Tudván eleimnek mind nagyságodhoz, mind egész nemzetéhez kiválképpen való kötelességét és jóakarátját, és azért viszont mihozzánk is egész nemzetül nagyságod fejedelmi kegyelmességét és atyai kegyes voltát, ebben való bizodalمام bátorít, hogy nagyságodat tegnapi napon Istennek ingyen való irgalmából lett és adatott kis fiacskám keresztatyjának és kegyelmes asszonyunkat önagyságát keresztanyjának kérjem és híjam nagy alázatossággal.¹³⁴ De mivel szegény ártatlankának bágyadt állapota keresztiségének haladékát nem szenyvedi, nagyságtok méltóságos képében az helynek közel voltához képest kértem és hívtam ki sietséggel Kassáról Usz István¹³⁵ uramot ökegyelmét és Tatai Györgyné¹³⁶ asszonyomat ökegyelmét. Hogy Isten az holnap napot adván érnünk, az keresztelön, mivel az idő különben nem engedi, nagyságtok fejedelmi tekintetét komául Usz István uram és keresztanyául Tatai Györgyné asszonyom ökegyelme viselhessék, nem kételkedvén az nagyságtok fejedelmi kegyelmességében, hogy ez iránt is mitőlünk meg ne vonja. Kiért, még élünk, nagyságtoknak alázatosan igyekező szolgálni, kívánjuk tiszta szívből, hogy Isten nagyságtokat sok esztendeig tartsa meg kedves jó egészségben. Datum ex arce Szalancz die 3. septembris anno 1644.

- 134 Forgách Zsigmond és Batthyány Borbála első és egyetlen gyermeke, Ádám, nehéz terhességet követően 1644. szeptember 2-án született meg, és valóban már 1644. szeptember 4-én megkeresztelték. (1644. szeptember [?]. Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak. MNL OL P 1314. No.14742.) 1645. február 6-án így ír sógorának a fiúról: „Vagyunk mi mindnyájan, mind ilyen dögletes időben tűrhető egészségben, az kis fiacskánkkal együtt, az immár is jó hajdútáncos, és minden vigasságunk.” (MNL OL P 1314. No. 14743.) A gyermek nem érte meg a felnőttkort.
- 135 Úszfalvi Usz István (†1646), Sáros vármegyei nemes, I. Rákóczi György familiárisa. 1620-ban tokaji harmincadósként említik (FALLENBÜCHL [2002], 339). 1637-ben Sáros vármegyei alispán és követ, 1644-ben Jeszenő vár kapitánya (SZLUHA [2008], 447) minden bizonnyal csak az után, hogy a fejedelem a várat 1644. augusztus 1-jén elfoglalta Homonnai Drugeth János országbírótól. Haller Gábor szerint azonban 1644 szeptemberében a fejedelem munkácsi kapitánya, Ballingh János Jeszenő várát „elrontotta”: ETA IV, 95. 1644. március 18-án Sáros vármegye alispánjaként említik, I. Rákóczi György az ő javaslatára nevezi ki Udvarhelyi Pétert a Szepesi Kamara pénztárnokává (MNL OL F 1. 24. köt. 49–49b). 1644 tavaszától a Szepesi Kamara tanácsosa (Usz István 1644. március 29-én kelt kamarai tanácsosi hitlevele: MNL OL E 190. 15. d. No. 3375. 1644. április 13., Rahó. I. Rákóczi György engedelmességre intő levele Borsod vármegyének Usz István és Szemere Pál szepesi kamarai tanácsosi kinevezése kapcsán: NAGY [1998], 27. Megerősítő adatok Usz István kamarai tanácsosságára az 1644. április 25. és 1645. június 18. közötti időszakból: MNL OL F 1. 24. köt. 69–70. 75–77. 84. 91b. 92b.–93. 97–98. 117–117b. 120–121.) 1649-ben Sáros vár kapitánya (SZLUHA [2008], 447–448). Fallenbüchl Zoltán szerint 1644 és 1646 között volt a Szepesi Kamara tanácsosa és igazgatója, és 1646-ban meghalt (FALLENBÜCHL [2002], 339). A családhoz lásd NAGY (1857–1868) XI, 417–420; KEMPELEN (1911–1932), X, 459.
- 136 Tatai György és Sámuel 1635. január 17-én kaptak II. Ferdinándtól újító címeres nemeslevelet, amelyet 1635 májusában hirdettek ki Abaúj vármegye közgyűlésén (TATAI [1899]; KEMPELEN [1911–1932], X, 287). A már özvegy Tatai Györgyné 1642-ben és 1644-ben Abaúj vármegye nemesei között szerepel, Baranyai/Baranyi László szolgabíró járásában (KORPONAY [1878], 402; 442).

5. 1644. szeptember 3., szalánci vár. Forgách Zsigmond Lorántffy Zsuzsannának (egykorú másolat)

Kegyelmes asszonyom!

Eleimnek érdeme és nagyságod kegyelmessége bátorított, hogy az mely fiat Isten tegnapi napon adott, annak keresztatyjának urunkat önagyságát és nagyságodat keresztanyjának válasszam, kérjem és híjam nagy alázatossággal, de mivel az kisdednek erőtlensége az keresztiséget szorgalmazta, az szomszédságból Usz István uramot és Tatai Györgyné asszonyomat kellett hivatnom hamarsággal, hogy holnapi napon leendő keresztelőben ökegyelmek az nagyságtok méltóságos képében jelen lehessenek. Oly reménységgel vagyok, hogy mivel az idő különben nem engedte, nagyságod szegény ártatlantól keresztanyai kegyes voltát ugyan meg nem vonja. Kiért nagyságod szolgálatjára mi is köteleztetvén, kívánjuk, hogy Isten nagyságodat sok esztendeig tartsa meg jó egészségben. Datum ex arce Szalancz die 3. septembris anno 1644.

6. 1644. szeptember 5., tokaji udvarház. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Georgius Rakoci, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc.

Illustris et magnifice domine comes, fidelis nobis syncere dilecte, salutem et gratiam nostram. Szalánc várából 4. die praesentis nekünk írott kegyelmed levelét elvöttük, és kedvesen értettük az kegyelmetek mostani örömét, melyet hogy az Úristen többekkel együtt tétettessen, terjesszen továbbra is, és az mostani elsőszülöttének is örülhessen kegyelmetek, kívánjuk, akarván mi is minden alkotmatossággal kedveskednünk egyébbel is kegyelmeteknek. Eidem in reliquo gratiose propensi manentes. Datum in curia nostra Thokaiensi¹³⁷ die 5. mensis septembris anno domini 1644.

Georgius Rakocy manu propria

[Címzés:] Illustri et magnifico domino comiti Sigismundo Forgáts de Ghimes comitatum Borsodiensis et de Szabolcz supremo comiti etc. fideli nobis syncere dilecto

7. 1644. szeptember 7., tokaji udvarház. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Illustrissime et magnifice domine comes, fidelis nobis syncere dilecte, salutem et gratiam nostram. Nyilván vagyon, úgy hisszük, kegyelmednél is, az statusok az elmúlt augusztusi kassai gyűlésekben mint concludáltak vala arról is, hogy ha császár öfelsége az tractatusnak annuálni fog, micsoda modalitással expedíaltassanak azon tractatusra rendelt commissariusok, hogy tudniillik a' nemes vármegyéket certifikálván róla, ökegyelmek is bizonyos atyjokfiaiát bocsássák minden vármegyénként instructiójoknak meliorálására és illendő consultatióval legyen megindítások. Fejérpataki Márton¹³⁸ hívünk azért immár

¹³⁷ Tokaj, Zemplén megyei mezőváros.

¹³⁸ A felső-magyarországi rendek 1644. augusztus 4. és 17. között Kassán tartott kerületi gyűlése Fejérpataki Mártont mint rendkívüli követet (*internuntius*) küldte Bécsbe, hogy általa kezdeményezze a korábban megszakadt béketárgyalások újakezddését (SZILÁGYI [1885], 10; ZSILINSZKY [1886], 13–15). Az érdemi tárgyalások végül 1644. november 1-jén Nagyszombatban kezdődtek el a Lónyay Zsigmond vezette erdélyi küldöttség és a királyi megbízottak között, akiknek élén maga Esterházy Miklós nádor állt.

útban lévén, ha ma nem is, de holnap hozzánk érkeznek. A' ki bizonyosan tudósít őfelsége annuált a' tractatusnak, melynek helyének Nagyszombatot¹³⁹ denominálta, és napját is designálta őfelsége. Parancsoltunk azért mi is mindjárást mind a' nemes vármegyékre, és mind több becsületes híveinknek, hogy mindjárást hozzánk siessenek jönni, és az internuntius által való resolútióját őfelségének megértvén, őkegyelmek velünk együtt allaboráljanak az commissariusoknak, mentől illendőbb móddal mehessen végben. Kegyelmedet is kegyelmesen intjük, sőt parancsoljuk is, maga házánál való dolgait jó dispositióval hagyván, jöjjön udvarunkban hova hamarébb, hogy kegyelmeddel való jó egy értelemről is, lehessen annyival jobb móddal az commissariusoknak expediáltatások. Eidem in reliquo gratiose propensi manemus. Datum in curia nostra Tokaiensi die 7. mensis Septembris anno domini 1644.

Georgius Rakocy manu propria

[Címzés] Illustri et magnifico domino comiti Sigismundo Forgacz de Ghimes comitatum Borsodiensis et de Zabolcz supremo comiti etc. fideli nobis syncere dilecto Cito, cito, cito, cito, cito, cito, cito, cito, cito, citissime

8. 1644. szeptember 10., Szalánc. Forgách Zsigmond I. Rákóczi Györgynek (saját kezű fogalmazvány)

Tegnapi napon késő este vettem az nagyságod¹⁴⁰ septima praesentis írt méltóságos levelét, melybe parancsolja nagyságod kegyelmesen, hogy mivel Fejérpataki internuntius uram nagyságodhoz érkezendő,¹⁴¹ őfelsége is az tractatusnak annuált, azért hogy az utóbbi kassai gyűlésben való végezés szerint az több nemes vármegyék¹⁴² követeivel együtt én is fáradozzam és szolgáljak az tractára deputált uraimnak alkalmas elindításába, dolgaimat jó karba hagyván¹⁴³ nagyságod méltóságos udvarában siessek,

Kegyelmes uram, valamint hogy az kassai gyűlésben is édes hazám, nemzetem, nagyságod szolgálatjára is nézendő dolgokban fáradoztam,¹⁴⁴ az mint én vékony, de hazám¹⁴⁵ szerető tehetségem engedte, úgy szinte most is szívvel¹⁴⁶ szolgálnék, de nyavalyás atyámfiának súlyos nyavalyája nem engedi ki,¹⁴⁷ annyira elhatalmazott, hogy jó igazsággal írom¹⁴⁸ nagyságodnak, hogy csak nem régen is halálát reméltem, inkább, nem mint éltét. Az mostani hírekhez képest az kik az városokból kijöttek volt és körülötte forgolódtak, azok is mind elhették és visszamentek, egy lélek nincs körülötte. Hagyom azért az nagyságod kegyes ítéletire, ily állapotjába és ily időben hogy távozhassam el hites házastársomtól.¹⁴⁹

139 Nagyszombat (ma: Trnava), szabad királyi város Pozsony megyében.

140 Utána áthúzza: „7”.

141 Utána áthúzza: „Eo felsege is az tractatusnak anuált, az nemes varmegiekreis, hogy követeis az tractara deputatus uraim elbocsatatasara, eö”.

142 Javítva: „vármegiekkal”-ból.

143 Utána áthúzza: „siesse”.

144 Utána áthúzza: „ugy mind”.

145 Utána áthúzza: „hazam”.

146 Utána áthúzza: „szere”, majd az áthúzott szó fölé írva: „azirantis”, végül a következő sor elején áthúzza: „mind faradoza”.

147 Az utóbbi három szó a sor fölé beszúrva.

148 Utána áthúzza: „K[e]g[yelme]dnek”.

149 A mondat egy „A”-ra emlékeztető jellel a margóról beszúrva.

Ha Isten azért valamennyire megkönnyebbítené, és az leendő¹⁵⁰ gyűlésnek helyét (melyet az nagyságod írásából eszembe nem vehettem) megérthetem,¹⁵¹ azon volnék, hogy ugyan elmennék az nagyságod szolgálatjára.

Nagyságodat alázatosan kérem, ily keserves és méltó¹⁵² mentségemnek helt adván, ezután is tartson meg fejedelmi kegyelmességébe. Kívánván, hogy Isten nagyságodat sok esztendeig tartsa meg kedves jó egészségben. Ex Szalancz, 10. szeptembris 1644.

9. 1644. szeptember 21., Szalánc. Forgách Zsigmond I. Rákóczi Györgynek (saját kezű fogalmazvány)

Illustrissime princeps etc.

Mivel nincs Isten után kihez most folyamodnom, hanem nagyságodhoz,¹⁵³ kegyelmes uram, azért nagyságod¹⁵⁴ eleiben kell terjesztenem¹⁵⁵ szenvedésem, de hogy azok előszámolásával levelemnek olvasásában nagyságodnak unalmat ne szerezzek, külön is ez kis¹⁵⁶ könyörgő levelembe helyeztettem, ez levelem megadó főember szolgálmat is azért bocsátottam nagyságodhoz, hogy ha valamely cikkelyben nagyságod kegyelmesen az dolognak nyilvánosságos valóságát kívánná érteni,¹⁵⁷ alkalmasabban tudná nagyságodat informálni.¹⁵⁸ Várván az nagyságod kegyelmes resolútióját, és kívánom, hogy Isten nagyságodat sok esztendeig tartsa meg jó egészségben. Szalancz, 21. szeptembris 1644.

[A mellékelt kérvény egykorú tisztázata, és a fejedelem Szalárdi János titkár kézírásával rávezetett válaszai:]¹⁵⁹

Kegyelmes uram!

I. Ez elmúlt napokban, hogy az német tábor Szenderőhöz¹⁶⁰ érkezett, hozzák köz hírül, hogy jámbor szolgálom gagyi Fuló Miklós¹⁶¹ az horvátoktól elfogatott.¹⁶² Az dolognak bizonyos voltát hogy megérthessem, küldtem el egy itt való parasztemberemet, hogy értekezzék, lásson és halljon, mi szándékkal vagynak énhozzám is, hogy szolgálmat fogdossák, tudják őrizkedni, mivel igen közelgettek hozzám. Visszatérőben az országútján megfogattatott és Kassán rabságban tartatik. Alázatosan kérem, nagyságod parancsoljon szabadulása felől.

[Válasz:] Úgy tetszik, őkegyelmének ezt is hírünkkel kellett volna cselekedni.

150 A szó a sor fölé beszúrva.

151 Utána áthúzza: „el n”.

152 Utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

153 A szó utólag beírva a sor elejére.

154 Javítva: „Na[gysa]godat”-ból.

155 Utána áthúzza: „mind eketig szenuet mind naponkent nevekedeő keserves”.

156 Utána áthúzza: „alazatos”.

157 Utána áthúzza: „tudhatna megh meg”, majd szintén áthúzza: Na[gysa]godnak”.

158 Az utóbbi négy szó az áthúzott verzió fölé beírva, utána áthúzza: „nagy alazatosan megh jelenthetne”.

159 A beadvány egy töredékes saját kezű fogalmazványát Forgách Zsigmond szeptember 21-i levélfogalmazványának hátulján találjuk meg.

160 Szendrő, királyi vár Borsod megyében, Kassa után a második legnagyobb erősség Felső-Magyarországon.

161 Fuló Miklós, Abaúj megyei nemes, felsőszendi Fuló Miklós Abaúj vármegyei alispán (1624–1629) fia, Forgách Zsigmond familiárisa. KORPONAY (1878), 162; BOROVSKY (1896), 540; CSOMA (1897), 211–216; NAGY (1857–1868), III, 287–288 (rendkívül kevés adattal).

162 Nyilvánvalóan egy, a császári sereg részét képező horvát lovassági alakulatról van szó.

2. Az megfogatott emberem pedig az mely nap innét megindult, egy itten hagyott beteg székelynél valami kevés pénzt érezvén, vejével és társaival reámenvén, rettenetes halállal titkon megölette, az mint nagyságod az inquisitióból bőségesen megértheti. Mely gyilkosság miatt, míg ő oda járt, egynéhányat megfogattam, de el találván láb alúl állani, egyik vej (hihető, eleiben ment) megjelentvén gyilkos társaival rabságát, és ki tudja, ha ugyan azért is nem hatta-e magát szántsándékkal elfogatni, hogy holmi más kigondolt hamisságokkal kedveskedvén, kegyelmet nyerjen. Az dolognak nagyobb kijelentésire, harmadik éccaka hogy látták, hogy kassai locumtenens uramékat requiráltattam, újabban azon Kassán megfogatott gyilkos emberemnek, innent mind az két leánya, egy néhány ízben hitiszegett hegedüsemmel, és egy lovaggal viszont hites urok mellől elszöktek, mindenütt azt hirdetvén, hogy újtok bátorságosb lehessen, hogy ők azért mentek el innent, hogy én az nagyságod hűségéről elállottam. Azért mind az élő és igaz Istent, mind alázatos kérésemet nagyságod megtekintvén, ha ezek az személyek az nagyságod táborában vagy jószágába találatnának, ne hagyja kérem büntetéseket, és énnekem is méltóztassék egy olyan patens levelet kiadni, hogy az hol vagy erdélyi, vagy magyarországi nagyságod birodalmában találatnak, én emberim tartóztatására fogattassanak meg, vagy emberim kezébe assignálják. Hogy ez Isten ellen való cselekedetek büntetlen ne maradjon.

[Válasz:] *Ebben törvint hattunk szolgáltatni ökegyelmének*

3. Az kassai vitézek is minap kijöven zsákmányra, ruszkai¹⁶³ malmomat felverték, molnáromat rútol eltaglották. Azok közül is egyet megismervén emberim, Kun György¹⁶⁴ uramnak nevezet szerént megírtam.¹⁶⁵ Ezen dolgot is kérem nagyságod remedálja, mert látja Isten, nagyságod uram (mivel az szegénységet és betegséget senki nem tagadhatja) ha nem lehet szolgálmainak bátorságos járása és pénzemen az élésnek másunnét megszerzése, mivel itt az egész vidék pusztá, élehetlenné lesznek feleségestől, gyermekestől.

[Válasz:] *Eből és latrol cselekedték. Erről is parancsoltunk Reöthy¹⁶⁶ uramnak, resignálja őket, és kárral ne engedje illetni ökegyelmét, kiváltképpen maga majorságiban.*

163 Ruszka (ma: Ruskov, Szlovákia), Abaúj megyei falu, a szalanci uradalom része.

164 Rozsályi Kun György. I. Rákóczi György 1644. március 29-én értesíti Borsod vármegyét, hogy a [kassai] locumtenentiát Reöthy Orbánra és Kun Györgyre bízta (NAGY [1998], 24). 1644. augusztus 25-én egy fejedelmi adomány ennek megfelelően a kassai főkapitányi tisztt egyik helytartójaként, azaz egyik megbízott főkapitányként („generalatus Cassoviensis alter locumtenens”) említi Kun Györgyöt, nyilvánvalóan Reöthy Orbán mellett (MNL OL F 1. 24. köt. 102). NAGY (1857–1868), V, 507–510; KEMPELEN (1911–1932), VI, 295 (mindkét helyen kevés adat).

165 A külön írt „meg” után áthúzza: „iel”.

166 Ecsédi Reöthy (II.) Orbán (†1647). I. Rákóczi György familiárisa és bizalmas embere. Az 1620-as években Nógrád megyében él, Füleken van háza. 1624-ben Bethlen Gábor mezei hadainak alkapitánya (KERÉKES [1943], 355). 1631 és 1633 között biztosan a fejedelem sárospataki (fő) kapitánya, majd 1634 elejétől 1644-ig kővári kapitány. (1636 és 1644 között az erdélyi királyi könyvek kővári [fő]kapitányként említik: MNL OL F 1. 21. köt. 120–122. 22. köt. 159b–160b. 23. köt. 49–50. 24. köt. 68–69.) 1644 márciusában a fejedelem Kassa megbízott főkapitányává („generalis locumtenens”) nevezi ki (LÁZÁR [1889], 195; NAGY [1998], 24; DĚTSHY [2002], 155, 157, 161). 1645 nyarán szélütés éri, halálától tartanak (MHHD XXIV, 340; CSEH-SZOMBATHY [1957], 130). Szilágyi Sándor Reöthy Orbán halálát 1647 elejére teszi (SZILÁGYI [1893], 403). A család Nógrád megyei eredetéről lásd NAGY (1857–1868), IX, 791–792. A család egyes munkákban „ecsedí” előnévvel szerepel, valószínűleg tévesen (például KEMPELEN (1911–1932), IX, 87). Az előnévnek a forrásokban szereplő alakja („Eczedi”) alapján a kérdés valóban nem lenne eldönthető.

4. Ilyen állapottal lévén, féltem újobban pusztá házaimat, az kibe valami keveset ez mostan takarodó időben takartak, hogy fel ne verjék netalán tán, mint az előtt ugyan nagyságod híre nélkül is. Kérem nagyságodat alázatosan, mivel, hogy az nagyságod nekem adatott mind az első méltóságos levelében is a' vagyon, hogy jószágom cum pertinentiis megadassék, mind az másik kegyelmes parancsolatjában, hogy minden nagyságodtól másnak nem adatott portékám, ha feltaláltatik, megadattassék, kevés puszkámat és szakállasimat, és egyéb aprólékos fegyvereket, melyek Patakon és Makovicán¹⁶⁷ mindeddig megvagnak, két tonna porral együtt, kegyelmes parancsolatja által restituáltassa.

[Válasz:] *Vége lévén az mostani állapotnak, megtalálja ökegyelme ezt akkor is.*

5. Egy jámbor szolgáltnak is, Péczeli Sándornak¹⁶⁸ három darab szőlői foglaltatott el az kaszoni¹⁶⁹ hegyen, e mellett az miskei¹⁷⁰ tisztviselőktől is nem kevés kárt szenvednek szolgálaim, mivel csak egyikének is többet vettek el száz boglya szénájánál. Az másika háza és minden vetése nélkül maradott. Azoknak is alázatosan kérem nagyságodat, tétessen eleget.

[Válasz:] *Informáljonak erről kamorás híveink.*

6. Nagyságod kegyelmesen megparancsolta volt méltóságos levele által, hogy Boros Mihály nevű szolgálóm váradi¹⁷¹ fogságból kibocsáttassék, szekeret is küldtem volt utána, de azonban onnét továbbvitték, nem tudhatom hova. Kérem mégis alázatosan nagyságodat, mivel legkisebbik nagyságod parancsolatjára feltaláltatik, méltóztassék nyavalyást kikerestetni és bocsáttatni. Nyavalyás trombitásom végett is mégis várom az nagyságod kegyelmességét.¹⁷²

[Válasz:] *Idehozadjuk, és jó móddal elbocsátjuk.*

7. Más egy Halász István nevű rab is izent ki Váradról, oda járt szolgálimtól nyavalyás atyámfiának, ki még az szegény Batthyány Ferencné¹⁷³ édesanyját is szolgálta, könnyörögvén, hogy az atyámfia nagyságod előtt törekedjék szabadulásában. Meg is cselekedné örömet, ha nagyságodnak ellene nem volna, és meghallgattatnék. Kéreti is énáltalam nagyságodat alázatosan, legyen ahhoz az szegény legényhez minden kegyelmességgel, megelégedvén ennyi rabságával bocsássa ki.

167 Makovica, vár Sáros megyében, Zboró (ma: Zborov, Szlovákia) mezővárostól délre, a Rákóczi család birtokközpontja. A fejedelem ide szállíttatta a Szaláncon elkobzott hadiszerek egy részét.

168 Péczeli Sándornak talán van köze az 1659-ben megnesmesített felsőkázmárki (Abaúj megye) Péczeli családhoz: CSOMA (1897), 439–441; KEMPELEN (1911–1932), VIII, 248 (kevés adattal).

169 Kaszony (ma: Koson', Ukrajna) mezőváros Bereg megyében, a munkácsi uradalomban.

170 Valószínűleg a Szabolcs megyei Micskéről van szó, amely ma Nagymicskepuszta néven Újfehértó részét képezi.

171 Várad (ma: Oradea, Románia) Bihar megyei vár, az Erdélyi Fejedelemség legfontosabb erőssége.

172 A későbbi levelekben Trombitás Imre néven emlegetett zenész valószínűleg az I. Rákóczi György egyik levelében említett rab német trombitások egyike: 1644. június 17., Sárospatak. I. Rákóczi György II. Rákóczi Györgynek. „Az rabok között Pukhamnak egy trombitása vagyon, német, más trombitás is, német fiú, de Forgách Zsigmondot szolgálta, ezeket eresztess ki az rabok közül.” MHHD XXIV, 183.

173 Batthyány II. Ferenc (†1625) feleségéről, Lobkowitz Poppel Éváról (1590 k.–1640) van szó. NAGY (1857–1868), I, 243; életéről lásd TAKÁTS (1917); KINCSES (1993).

[Válasz:] *Nekiünk az volna akaratumk, se egyet, se mást feljebb ne bántanának, csak az mennyivel tisztességesen egy napról másra eltarthatná magát, úrét, főemberét pedig bántani ugyan tilalmas volna. Most is meglészen, parancsolja minden tisztviselőknek.*

Nagyságodtól kegyelmes választ vár: gróf Forgách Zsigmond manu propria

10. 1644. szeptember 24., rakamazi tábor. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Georgius Rakoci, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc.

Illustris et magnifice domine comes, fidelis nobis syncere dilecte, salutem et gratiam nostram! Szalánc várából 20. die praesentis írott kegyelmed levelét az includált signatúrával együtt elvöttük, írását és abban való kívánságát kegyelmednek megértettük, melyekről hogy kegyelmed tudósított, azt inkább akarjuk, mintsem bánnánk, illendőképpen is resolváltuk magunkat kegyelmed kívánságára. Eidem in reliquo gratiose propensi manentes. Datum in castris nostris ad possessionem Rakomaz¹⁷⁴ positis, die 24. septembris anno 1644.

Georgius Rakocy manu propria

[Címzés:] Illustri et magnifico domino comiti Sigismundo Forgats de Ghimes, comiti supremo comitatum Borsodiensis et de Szabolcz etc. fideli nobis syncere dilecto

11. 1644. október 29., szalánci vár. Forgách Zsigmond I. Rákóczi Györgynek (egykorú másolat)

Illustrissime et celsissime princeps, domine gratiosissime!

Humilium servitiorum meorum paratissimam commendationem. Áldja meg Isten nagyságodat kívánta való jovaival! Tudván nagyságodhoz való kötelességemet, minémű levelet írjanak Budaházy Zsigmond¹⁷⁵ és Eszenyi Gergely,¹⁷⁶ nagyságodnak in specie odaküldöttem. Mi választot parancsol azért nagyságod, hogy adjak, várom az nagyságod kegyelmes parancsolatját.

Emellett mind azelőtti nagyságodnak alázatosan benyújtott memóriálém, mind mostanság Serédi István uram¹⁷⁷ ökegyelme által könyörgöttem nagyságodnak azon aláza-

¹⁷⁴ Rakamaz, Szabolcs megyei falu.

¹⁷⁵ A több felső-magyarországi vármegyében birtokos Budaházy családról: NAGY (1857–1868), I, 249–250; KEMPELEN (1911–1932), II, 454; KERESZTESSY–SIMON (1998), 285–286. – Budaházy Zsigmond a család több más tagjához hasonlóan valószínűleg a fejedelemmel szemben álló Homonnai Drugeth János familiárisa volt. Másfél generációval korábban, 1600-ban azonban Budaházy Farkas még Forgách Zsigmond nádor egyik provisoraként szolgált. PFL Erdődy cs. 68. cs. 19. t. (elenchus) Litt. M. No. 3.

¹⁷⁶ Az Eszenyiek Zemplén vármegyei armalista család volt. NAGY (1857–1868), IV, 101; KEMPELEN (1911–1932), III, 468 (mindkét helyen kevés adattal).

¹⁷⁷ Göröcsöni Serédi István (†1657) 1633 és 1638 között biztosan fejedelmi főlovászmester (TRÓCSÁNYI [1980], 393. Itt 1635 és 1638 közötti működéssel. Adatok 1633. március 13-ról és 1638. december 12-ről: MNL OL F 1. 18. köt. 123b–124.22. köt. 83–84). 1635-től haláláig Kraszna vármegye főispánja (TRÓCSÁNYI [1980], 34. Megerősítő adatok 1641 június 1. és 1656. november 5. között: MNL OL F 1. 23. köt. 33–34. 24. köt. 167b. 28. köt. 96–97. 116–117. 593–594). 1639 és 1644 között rendszeresen portai főkövet (HORN [2005], 242–243). 1641 június 1-jén mint elsőrangú udvar familiárist („primarius aulae familiaris”) említik (MNL OL F 1. 23. köt. 33–34).

tosan, hogy Kassán megfogatott emberemet méltóztatnék kibocsátani, mivel három rendbeli rettenetes kívánja¹⁷⁸ [!] után is ártatlannak találtatott, és az mely gyilkossággal is vádoltatott, abból is elegendőképpen magát kimentette.

Házaimtól elvételtem fegyverimet és puskáimot, melyek mind egyig Patakon és Makovicán megvannak, nagyságod első kegyelmes levelében, midőn jószágomat cum omnibus pertinentiis restituálni parancsolja, azokat is reméltem, hogy kezemhez assignálják, de nagyságodnak újabb parancsolatjára várakozván, mind az pataki és mind makoviciai tisztviselők megadását mind ekeddig halasztották. Kérem alázatosan nagyságodat, adattassa meg kevés fegyverimet!

Boros Mihály és Trombitás Imre jámbor szolgálóimnak kegyelmesen ajánlott szabadulását nagyságodnak ezelőtt is alázatosan megköszöntem. Kérem azért nagyságodat alázatosan, ne halassa tovább, és elégedjek meg eddig való rabságokkal, és kegyelmes ajánlása szerént méltóztassék kihozni nyavalyásokat és elbocsátani!

Tizennégy egész esztendőű fogvást erős reversálisára és obligatóriájára adattatott Csáky László¹⁷⁹ uramnak az atyámfia negyvenezer forintja készpénz, melynek terminusa, melyen meg kellett volna fizetni, alkalmas ideje hogy eltölt, de magam ez mostani üdőben ittlétem miatt csak meg sem kérhettem ökegyelmétől. Az tornistyai¹⁸⁰ jószág végett is

1646-tól haláláig biztosan fejedelmi tanácsos (TRÓCSÁNYI [1980], 34. Itt 1647. évi első adattal. Levéltári adatok az 1646. április 2. és 1656. november 5. közötti időszakból: MNL OL F 1. 24. köt. f. 167b. 28. köt. 96–97. 116–117. 593–594). 1646 és 1652 között a fejedelmi tábla elnöke (TRÓCSÁNYI [1980], 34. Itt 1647 és 1652 közötti működéssel. Megerősítő adatok 1646. április 2-ről és 1649. december 13-ról: MNL OL F 1. 24. köt. f. 167b. 28. köt. 116–117). 1649. december 13. és 1656. november 5. között szatmári főkapitányként szerepel (TRÓCSÁNYI [1980], 34. Itt 1651 és 1653 közötti említésekkel. PÁLFFY [1997], 285: 1650 és 1657 között. Levéltári adatok: MNL OL F 1. 28. köt. 96–97. 116–117. 593–594. 29. köt. 741–742). 1649. január 28-án erdélyi bárói (magnificusi) rangemlést kap II. Rákóczi Györgytől (*Genealógiai Füzetek*, I[1903], 65). A fejedelem 1652. március 7-én nevezi ki Közép-Szolnok vármegye főispánjává (MNL OL F 1. 28. köt. 569–571), és a tisztséget haláláig betölti. II. Rákóczi György 1657. évi lengyelországi hadjárata idején a három helytartó egyike. A családról lásd NAGY (1857–1868), X, 154–155; KEMPELEN (1911–1932), IX, 328 (mindkét helyen kevés adattal); személyéről lásd HORN (2005), 242–243.

178 A szó valószínűleg szövegromlás eredménye. Az eredetiben talán: „kínzása”.

179 Csáky László (1605 k.–1654), 1631–1639-ig, illetve 1641–1648-ig pápai főkapitány; 1639–1654 között levai főkapitány, 1645–1654-ig Zólyom vármegye főispánja, 1646–1654-ig Komárom vármegye főispánja. 1649-től haláláig országbíró. 1629. február 5-én Batthyány Borbála nővérét, Magdolnát vette feleségül, így Forgách Zsigmonddal később sógorságra került. Lásd MIKÓ-PÁLFFY (2005), 335–336; PAPP (2011), 50–52; KOLTAI (2012), 91–92. A család genealógiájához: NAGY (1857–1868), III, 79; KEMPELEN (1911–1932), III, 46; PAPP (2011), 16–17.

180 Tornistye/Turnicsa/Bántornya (ma: Turnišče, Szlovénia) mezőváros, Batthyány Borbála kis Zala megyei, muraközi uradalmának központja. Az 1505-től a Batthyány család birtokában lévő terület 1625-től Batthyány Ferenc özvegyének, Lobkowitz Poppel Évának (1585/1590–1640) kezén volt, aki azt leányára, Batthyány Borbálára hagyta (KOLTAI [2012], 229). Batthyány Borbála a felső-magyarországi lakóhelyétől messze eső uradalmat először Mikulich Tamás személyeknek próbálta elzálogosítani. Homonnai Drugeth János országbíró előtt valamilyen írásos megegyezés is született (18. századi tartalmi kivonatban: PFL Erdődy cs. 68. cs. 19. t. [elenchus]Litt. O. No. 66), ám Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak írott leveleiből kiderül, hogy az 1643-ban hosszan szervezett üzlet 1644 elején végleg zátonyra futott (MNL OL P 1314. No. 14736). 1644-ben végül a kastélyt és az uradalmat eladták Zrínyi Péternek (KOLTAI [2012], 145–146, 229; 542–543). A levélben említett kilencezer forint kintlévőség éppen a vételár.

még kilencezer forintot eddig is régen le kellett volna tenni az atyámfának. Az Lajta mellett való részjóságaimért, úgy hallom, bátyám uram ökegyelme¹⁸¹ letette az pínzt, holott és mely helen, nem tudhatom. Azonkívül is csak az egy Isten tudja, mennyi sok kárba vagyok, mind az Dunán innét, mind az Dunán túl való jóságaimban. Nagyságodat alázatosan kérem, ne bánja, hadd küldjem fel egy jámbor szolgálót, hadd érthessem és tudhassam az megnevezett summapénz/t/ kezemhez vétetni, és az több dolgokról is alkalmasabban disponálni. Várok mind ezekről nagyságod kegyelmes választját, és kívánom, hogy Isten nagyságodat sok esztendeig tartsa meg jó egészségben. Datum ex arce Szalancz, die 29. octobris anno 1644.

Par literarum ad principem Transylvaniae datarum

12. 1644. november 2., bánrévei¹⁸² tábor. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Georgius Rakoczy, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes

Illustris et magnifice domine comes, fidelis nobis sincere dilecte, salutem et gratiam nostram! Szalánról 29. die octobris nekünk írott kegyelmed levelét elvöttük, írását megértettük. Az mi azért az Budaházi Zsigmond és Eszenyi Gergely mellett való kegyelmes írását nézi, és magokét is, arra ilyen választ tehet kegyelmed: noha nem gratiát, hanem halált érdemelnenek, mint hiti hagyottak, és hazájokat elárult emberek, mindazonáltal az gratia kész így. Javokban az kinek mit eddig eladtunk, azt vissza nem adhatjuk. 2. Mindazok, kik az mi gratiánkkal élni akarnak, személyink eleiben jöjjenek, és magokat praesentálván, cselekedeteikről megkövessenek, és újobban az hozzánk való hűségre és állhatatosságra reversalis adásokkal úgy kötelezzék magokat hozzánk, az mint mi kívánjuk. 3. Itt, vagy másutt, az hol kívánjuk, tartozzanak szolgálni mellettünk. Az Kassán fogva lévő kegyelmed emberi felől meghagytuk, hogy törvént lássanak, és ha vétkek nem leszen, kitetszik abból. Fegyverinek megadása felől adtunk kegyelmednek ezelőtt választ, és ne nehezeltje már azt [!] időt csendesesen várni kegyelmed. Szolgái szabadulása dolgából is minémő választételünkre emlékeztet kegyelmed, arról is nem vagyunk feledékenek és idegenek most is, de az trombitás már köteles szolgánkká lött, az másikat pedig akkor is az mint¹⁸³ megígértük, az szerént most is elbocsáttatjuk. Minemő nagy és derekas ká-

181 Az idősebb Pálffy Kata, Illésházy István nádor özvegye vett 1612-ben zálogba II. Mátyástól hat, korábban az óvári uradalomhoz birt Moson megyei falut. A birtoktest később unokahúgának, Forgách Zsigmond nádor feleségének, Pálffy Katalinnak kezére került (1629-től megnövelt zálogösszeg fejében), aki Rajka központtal kis uradalmat szervezett belőlük (MNL OL A 57. 7. köt. 842–845). A Lajta menti, Bécshez közeli értékes zálogbirtokokat Pálffy Katalin halála után végül fiai, Forgách Ádám és Forgách Zsigmond örökölték, az uradalmon 1643 júliusában fele-fele arányban megosztottak (1643. július 25., Rajka. Forgách Zsigmond levele Batthyány Ádámnak. MNL OL P 1314. No. 14730). Ádám a Rajkán és Zarándfalván (Zurndorf) birt felét még 1643-ban tizenkétezer magyar forintét továbbzálogosította öccsének (PFL Erdődy cs. 68. cs. 19. t. [elenchus] Litt. O. No. 65. és 69. A zurndorfi záloglevél eredetije: PFL. Erdődy cs. 18. cs. Fasc. 60. No. 2763). 1644-ben nyilvánvalóan ellenkező irányban történt zálogosítás, a szorult helyzetben lévő Zsigmond adta zálogba Ádámnak a maga fél uradalmát vagy annak egy részét.

182 Bánréve, falu Gömör megyében.

183 Utóbbi két szó a margóról besúrva.

rában forgó dolgai kényszeréte nek kegyelmedet egy jámbor szolgájának Dunán túl való küldésére, látjuk és értjük okait, mindazáltal kegyelmesen intjük kegyelmedet, még most egy kevéssé halassza kegyelmed, elhívén, az mit azzal halad, el nem múlik vele. Eidem de caetero benigne propensi manemus. Datum in castris nostris ad possessionem Ban Reue positis, die 2. novembris 1644.

Georgius Rakocy manu propria

[Címzés:] Illustri et magnifico domino comiti Sigismundo Forgác de Ghymes, comitatum Borsodiensis et de Szabolcz comiti supremo etc. fideli syncere nobis dilecto

13. 1644. december 12., szászfai¹⁸⁴ tábor. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Georgius Rakoci, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc.

Illustis et magnifice domine, fidelis syncere nobis dilecte, salutem et gratiam nostram! Nemes Zemléný vármegyétől úgy informáltatunk, az közönséges limitatiója szerint azon vármegyének, az kegyelmed kapuáról hat gyalognak két óra negyvenkét forintot kellett volna adminisztrálni, kit ez ideig nem exigálhattak volna az szolgabírák, arceálván kegyelmed az executiótól is. Kegyelmednek kegyelmesen parancsoljuk, értvén az nemes vármegyének azon dolog végett velünk való contractusát, az limitatio szerint értsen egyet az nemes vármegyével, és az restantiákat is adminisztráltassa fogyatkozás nélkül. Eidem in reliquo gratiose propensi manemus. Datum in castris nostris ad possessionem Szaszua positis, die 12. mensis decembris anno domini 1644.

Georgius Rakocy manu propria

[Címzés:] Illustis et magnifico domino comiti Sigismundo Forgach de Ghimes, comitatum Borsodiensis et de Zabolcz comiti supremo etc. fideli nobis syncere dilecto

14. 1644. december 14., almási¹⁸⁵ tábor. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Georgius Rakoczi, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc.

Illustis et magnifice domine comes, fidelis nobis syncere dilecte. Salutem et gratiam nostram. Kegyelmeddel lévén szükséges beszélgetésink és dolgaink, kegyelmedet kegyelmesen intjük, sőt parancsoljuk is ez levelünk megadatván, mindjártást jüttest jüjjon kegyelmed hozzánk, valahol találhat bennünket, ne is késsék pedig kegyelmed, és több parancsolatunkat se várja. Eidem de coetero gratiose propensi manentes. Secus non facturus. Datum in castris nostris ad oppidum Almas positis, die 14. decembris anno Domini 1644.

Georgius Rakocy manu propria

[Címzés:] Illustri et magnifico comiti, Sigismundo Forgács de Ghimes, perpetuo Borsodiensis ac de Szabolcs comitatum comiti supremo etc. fideli nobis syncere dilecto

¹⁸⁴ Szászfai, Abaúj megyei falu.

¹⁸⁵ Szádalmás (ma: Jablonov nad Turňou, Szlovákia) mezőváros Torna vármegyében.

15. 1644. december 16., [vsz. Szalánc] [Forgách Zsigmond I. Rákóczi Györgynek] (saját kezű fogalmazvány)

Ezen órában vettem az nagyságod méltóságos levelét, mely ennek a hónap 14. napján költ.¹⁸⁶ Parancsolja nagyságod kegyelmesen, hogy lévén nagyságodnak velem szükséges beszélgetése és dolga, több parancsolatját se¹⁸⁷ várjam, hanem mentest menjek az nagyságod szolgálatjára, valahol érhetem nagyságodat.¹⁸⁸ Melyhez képest indulnék nagy örömet mindjárt, azzal is, az mint ekeddig volnék az nagyságod parancsolatjának engedelmes, de mind az rettenetes égés,¹⁸⁹ mind az helynek szűk /volta/ és fogyatkozása miatt itten se magam, se kevés szolgálaim lovait nem tarthatom, hanem az Tiszán túl való jószágomba¹⁹⁰ kellett szállítanom. Ez az oka, kegyelmes uram, hogy mostanság semmi úttal oly hertelen¹⁹¹ még nem indulhatok,¹⁹² hanem elküldök lovaimért, és ha az Tiszán és Bodrogon áthalozhatják, mindjárt megindulok sietvén az nagyságod szolgálatjára, kérvén alázatosan nagyságodat ez méltó mentségemnek¹⁹³ helt adni méltóztassék. Várok azért tovább is¹⁹⁴ az nagyságod kegyelmes parancsolatjától. Ha Nagyságodnak Isten azonba¹⁹⁵ Almásról tovább is¹⁹⁶ való útját¹⁹⁷ parancsolná, merre kellessék nekem utamot rendelnem.¹⁹⁸ Követvén alázatosan arról is nagyságodat, hogy méltóságos levelére magam szolgálja által választot nem írhattam, mivel nincs egy hete, hogy emberemet az csavargók, az kik miatt sokat szenvedünk, kifosztván, igen meg is taglották, azért magam¹⁹⁹ szolgájától²⁰⁰ levelemet elküldeni sem merészlettem.

16. 1644. december 16., [vsz. Szalánc] [Forgách Zsigmond] Reöthy [Orbán] kassai kapitánynak (egykorú másolat, a fejedelemhez írt levél fogalmazványának hátulján)

Reöte [!] uram

Urunk önagysága parancsolatját, melyben sietséggel való indulásomat önagysága parancsolja, hogy kegyelmed megküldötte, felette kedves dolgot cselekedett, de mivel hogy minden istállóim megégtek, ahhoz se széna, se abrak itt nem maradt, a' Tiszán túl

186 Utána áthúzza: „az Almasi tabor/ban/ Melyben”.

187 Javítva: „sem”-ből.

188 Utána áthúzza: „Melynek”.

189 Utána áthúzza: „miat el pust el e”.

190 „Tiszán túl való jószágom” alatt minden bizonnyal a tiszaszentmártoni (Szabolcs m.) uradalmat érti, lásd még a 213. jegyzetet.

191 Utána áthúzza: „még lovaimmal”.

192 Utána áthúzza: „seöt ha Nag(ysa)god k[egyel]messen Pataki Praefectus Vram mind azon atal”.

193 Utána áthúzza: „helt es hitelt adni”. Később fölé írva: „be venni,” majd ez is áthúzza. Ezzel összefüggésben a „mentségemnek” szó végződése is átjavítva „mentségemet”-re, ám később visszaállítva az eredeti rag. A sorrendben harmadik, végleges verzió a sor fölé beirt: „helt adni”.

194 Az utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

195 A szó utólag beszúrva a sor fölé.

196 A szó áthúzott: „touab” fölé beírva.

197 A „utiatis” szó utólag beszúrva az áthúzott „parantsolt” fölé, majd végéről lehúzza az „is”.

198 Utána áthúzza: „Hogy nagy az ...de...ek, nagy ...ak miat az mely kevesed magammal.” Majd az áthúzott sor fölé beírva egy utóbb szintén áthúzott, befejezetlen sor: „ha az vegek, bania varosok uagy mas felé Isten Tan”.

199 A szó a sor fölé utólag beszúrva.

200 A szó a „szolgamot se” kifejezésből átjavítva.

való jószágomba kellett mind magam, mind szolgálaim lovait helyheztenni. Ezen ment-ségemet, hogy mindjárt nem indulhatok, urunk önágyaságának is kellett megírnom, kegyelmedet azért szeretettel kérem, ezen leveletem önágyasága után küldje sietséggel, mivel továbbá való parancsolatját is várom önágyaságának, hogy ahhoz képest tudjam in-dulásomat elrendelni. Ezeknek utána etc.

17. 1644. december 21., ónodi²⁰¹ vár. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti) Georgius Rakoczy, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Sicularum comes

Illustris et magnifice comes, fidelis nobis dilecte, salutem et gratiam nostram! Szalánc várából 16. die praesentis nekünk íratott kegyelmed levelét vévén, eddig udvarunkban el nem jövedele felől való mentségét megértettük. Mivel azért az dolog is, melyért jelenléte kívántatnék kegyelmednek, késedelmet nem kíván. Kegyelmednek kegyelmesen paran-csoljuk, ne késedelmezzék, hanem hova hamarébb siessen udvarunkban jöni.²⁰² Eidem de coetero gratiose propensi manemus. Datum in arce nostra Onodiensi, die 21. mensis decembris anno domini 1644.

Georgius Rakocy manu propria

[Címzés] Illustri et magnifico domino comiti Sigismundo Forgacz de Ghimes, comita-tuum Borsodiensis et de Zabolcz supremo comiti etc. fideli nobis sincere dilecto

18. 1645. január 24., Szalánc. Forgách Zsigmond I. Rákóczi Györgynek (egykorú másolat) Kegyelmes uram!

Nagyságodat mint kegyelmes uramot kellett megtalálnom. Tudván azt nagyságod, hogy nagyságoddal megegyezvén, religiőmnak szabados exercitiumát, és Sebest²⁰³ a' szegény

201 Ónod, vár és mezőváros Borsod vármegyében.

202 Szerencsés módon éppen erről a szituációról és levélváltásról szól egy, a Rákóczi család iratai közt fennmaradt másik levél: 1644. december 23., Kassa. Reöthy Orbán I. Rákóczi Györgynek. „Nagyságod írja, hogy Forgách Zsigmondnak más levelében is parancsolt nagyságodhoz való meneteli felől, de én azt az levelet nem láttam, hanem ha másunnét vitték volna oda, Mind-azonáltal én mindjárt írtam Forgách uramnak, más rendbeli praetextusok között arról is, hogy nagyságodhoz való menetelit ne múlassa el, tudván, hogy nagyságod nem kicsiny jóra való hasznos dolgokról akar vele beszélni. Tudom, válaszom jó mind egyik, mind másik dologra. Emberséges katonáembert küldöttem oda, meghagyván neki, hogy sietne, s füle legyen, és ha az kapun be nem bocsátának az levelet, megkérdejk okát, mi lehet, hogy be nem bocsátják, kik innét vagy az nagyságod levelét vagy az enyémet odaviszik, holott az ő szolgálai inkább minden nap jönnek s mennek ide, és azokat senki meg nem tartóztatja. Innét megválnak most, mint járnak, de bezzeg én nem magyarázhatom jóra, bezzeg ha nagyságod ezelőtt való dispositióját meg nem változtatja vala, nem volna most semmi baj vele, s az itt benn való emberek is bizony letűrötték volna fejeket.” MNL OL E 190. 15. d. No. 3310.

203 Sebes (ma: Nižná/Vyšná Šebastová, Szlovákia), Sáros megyei falu (jelenleg közigazgatási tekin-tetben Eperjes egyik északkeleti városrésze). A ma is álló alsósebesi kastélyból igazgatták For-gách Zsigmond környékbeli birtokait. Ifj. Forgách Zsigmond özvegy édesanyja, Pálffy Katalin 1634-ben Alsósebesen obszerváns ferences kolostort alapított, amely 1636-ra el is készült. A Sáros megyei rekatolizáció/katolikus reform egyik hídfőállásának számító kolostort I. Rá-kóczi György erdélyi fejedelem katonái 1644. június 21–22-én – a visszavonuló császári hadak üldözése közben – megtámadták és kifosztották. KARÁCSONYI (1922–1924), I, 448; 457–458; II, 147–150.

kulduló barátoknak is klastromjokban szabados lakást, elragadozott egyházi portéká-joknak restitúcióját méltóságos levelével engedte és parancsolta, de mostanság viszontag újonnan sokhelyünnét fenyegetik nyavalyásokat, sőt szabados útjokban csak nem régen is, az gvárdiánhoz hozzá lövén Kendi Gáspár²⁰⁴ szolgálja, csak Isten oltalmazta rettenetes haláltól. Az elragadozott egyházi portékának is nagyobb része mind Eperjest, Enyickén²⁰⁵ és ott körül mind megtaláltatik, sőt némelyek ugyan magok kínálkoznak véle, hogy pénz-²⁰⁶ az ki nekik nincs, kiváltsák. Kérem alázatosan nagyságodat, újabb protectiója alá vegye szegényeket, levelet is méltóztassék adni, hogy szokott küldülésekben lehessen bá-torságosb útjok, a' mellett mind a' nemes Sáros vármegyének, mind az Eperjes városnak kegyelmesen megparancsolni, hogy mind oltalommal, mind az egyházi portéka kiserzésé-ben a' nagyságod előtti parancsolatja szerént legyenek segítségel.

Minemő nagy kiválképpen való injuriája légyen jámbor szolgáltnak, Oroszlányi Mi-hály²⁰⁷ uramnak, nagyságod benyújtott supplicatiójából kegyelmesen megérti, és mivel hogy nagyságod egyszer generalis amnistiát adván szolgálimnak, assecurálni is méltóztá-tott, hogy se javaiba se személyekben őket megkárosítani nem engedi, kérem alázatosan nagyságodat, méltóztassék méltó igyekben oltalma alá venni, és Trombitás Imre kételen szolgálattal és Boros Mihály szolgálím rabságával is eddig megelégedni.

Kegyelmes asszonyunk önagsága az atyámfia mellett való törekedését nagyságod meghallgatván, hogy szolgálit szükséges dolgai és adóssági végett dobrai²⁰⁸ jószágában

204 Kendi Gáspár nem az ekkor már kihalt erdélyi Kendy családból (szarvaskendi Kendyek) származott. További nemesi családok ezzel a névvel: NAGY (1857–1868), V, 202; KEMPELEN (1911–1932), 436. Kendi Gáspárnak az erdélyi királyi könyvekben sem találjuk nyomát.

205 Enyicke (ma: Haniska, Szlovákia), Abatúj megyei, Kassához közeli falu, a levél írásának idején Széchy Mária birtoka. A település történetéről lásd BOROVSKÝ (1896), 292–293.

206 Utóbbi két szó a sor fölé besúruva.

207 Oroszlányi Mihály talán a Nógrád vármegyéből induló Oroszlányi családból származott, amely 1629. december 18-án Oroszlányi/Zólyomi János révén szerzett nemeslevelet, a családán azonban egyelőre nem lehet elhelyezni. Lásd NAGY (1857–1868), VII, 279; KEMPELEN (1911–1932), VIII, 91; MIHÁLYFALUSI FORGON (1997), 500–502. Oroszlányi Mihály 1631–1633 között a Szepesi Kamara irodai írnoka, 1633 után a szepesi vár és birtokai tisztartója, 1639 és 1641/1642 között a Szepesi Kamara pénztárnoka, ám állásából nagy elszámolási hátraléka miatt elmozdították (FALLENBÜCHL [2002], 221). A levél írásának idején nyilvánvalóan Forgách Zsigmond familiárisa. 1644-ben Abatúj vármegye birtokos nemesei között említik, Király Mátyás szolgabíró járásában (KORPONAY [1878], 441). Forgách Zsigmond halála után Batthyány Borbála dobrai (Vas m.) jószágának praefectura volt, 1649-ben már néhaiként szerepel. PFL Erdődy cs. 18. cs. Fasc. 60. No. 2785. Másolata: MNL OL A 57. 10. köt. 428–429.

208 Dobra/Vasdobra (ma: Neuhaus am Klausenbach, Ausztria) mezőváros és vár Vas megyében. Az itteni uradalom az 1630-as évek végén Batthyány Ferenc feleségének, Lobkowitz Poppel Évának és fiának, Batthyány Ádámnak birtoka volt, ám az előbbi a maga részét 1640 előtt felosztotta három lányra: Batthyány Magdolna (Csáky Lászlóné), Batthyány Erzsébet (Erdődy Györgyné) és Batthyány Borbála (Forgách Zsigmond későbbi felesége) között. Magdolna része hamarosan Borbálához, Erzsébet része pedig csere útján Batthyány Ádámmal került (KINCSES [1993], 15–16; KOLTAI [2012], 143–145, 227–229; 536–537). Forgách Zsigmond Batthyány Ádámnak írott leveleiből világos, hogy Csáky László még 1645-ben is tartozott azzal a 26 000 forinttal Batthyány Borbálának, amelyet Lobkowitz Poppel Éva mint kintlévőséget lányára hagyott (pl. MNL OL P 1314. No. 14744; Csáky tartozása 1642 őszétől majd minden levélben említésre kerül).

fölküldhesse, Ónodban kegyelmesen annuált, az levelet is megírták volt az deákok, azt is nagyságod méltóztassák kiadni.

Szolgáimot is az nagyságoddal való contractusom szerint Terebesre²⁰⁹ magammal együtt elhoztam volt, készek lévén nagyságodat mind megkövetni, mind előtte kötelességére lépni. Miben múlt el, maga nagyságod kegyelmesen tudhatja. Most is kész volnék ugyanazokat hoffmester uram ökegyelme intimatiójára fölküldenem, de az várnak szorossága miatt kevés számú szolgáimot is, az kik vagynak, el kellett más házaimhoz oszlatnom. Nagyságodnak azért ha ugyan az lészen kegyelmes tetszése és akaratja, praefigáljon egy terminust, melyen jelenléteket parancsolja. Én egy csöppnyire sem difficultáлом őket, viszont nagyságod eleiben küldeném. Nagyságodtól kegyelmes választ várok, és kívánom, hogy Isten nagyságodat sok esztendeig tartsa meg kedves jó egészségben. Datum ex Zalancz, die 24. januarii anno 1645.

19. 1645. január 27., zborói²¹⁰ udvarház. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Georgius Rakoci, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes

Illustris et magnifice comes, fidelis nobis syncere dilecte, salutem et gratiam nostram! Szalánc várából 24. die praesentis nekünk írott kegyelmed levelét vévén, írását megértettük. Az mi azért kegyelmed religiójának szabados exercitiumját és Sebest az barátoknak klastromokban való szabados lakásokat illeti, azt mi eddig is nem háborgattuk, és ezután sem akarjuk háborgatni, Isten hatalmában lévén az lélek ismeretén való uralkodás. Kendi Gáspár szolgálja az mit cselekedett, mi hírünkkel és engedelműnkkel az sem lött, az ki latrul cselekeszik avagy cselekedett, hogy nem fogják és büntetik érdeme szerint. Az barátok csak tartsák határookban magokat és valami illetlenségben magokat ne elegyítsék, mind oltalmat és segítséget várhatnak tőlünk. Kiknek Enyickén és ottan környül az mi javok és egyházi portékájok találtatik, hogy kiadják, im megparancsoltuk. Hogy kuldulhassanak is életek táplálására valót, im adtunk salvus conductust, csak másra ne fordítsák. Trombitás Imre (ki felől kegyelmed emlékezik levelében) úgy tudjuk, szegődött szolgánk. Boros Mihály hol legyen, tudósítson kegyelmed, és kihozzatjuk, és ha egyéb vétke nem léssen, a' melyért ez mostani rabságában esett, módjával el is bocsátjuk. Dobrai jószágában való felmenetelre kegyelmetek szolgájának salvus conductust adtunk és elbocsátottuk.²¹¹ Eidem in reliquo gratiose propensi manentes. Datum in curia nostra Zborouieni die 27. januarii anno domini 1645.

209 Terebes/Töketeres (ma: Trebišov, Szlovákia) vár és mezőváros Zemplén vármegyében, Szalántól mintegy 25 kilométerre, keleti irányban. A korszakban a Homonnai Drugeth család birtoka.

210 Zboró (ma: Zborov, Szlovákia) mezőváros Sáros vármegyében, a Rákóczi család makovicaai uradalmának 17. századi központja.

211 Forgáchnak ez az útlevelét nyert szolgálja a fent említett Oroszlányi Mihály volt, aki a rajkai uradalommal kapcsolatban is intézkedett. 1645. február 6-án Forgách Zsigmond így írt erről sógorának, Batthyány Ádámnak: „Most azért nagy nehezen megnyervén az fejedelemtől önagyságától, hogy mind Csáky urammal való dolgom végett, mind az rajkai jószágomra nézve felküldhessem jámbor szolgámot, Oroszlányi Mihály uramot, ezzel azért az alkalmatossággal nem tűrhettem, hogy kegyelmedet ezen látogató levelemmel ne értessem...” MNL OL P 1314. No. 14743.

Georgius Rakocy manu propria
 [A lap alsó szélén megjegyzés:] Forgách Zsigmond uramnak
 [Címzés:] Illustri et magnifico comiti Sigismundo Forgáts de Ghimes, comitatum Borsodiensis et de Szabolcz supremo comiti etc. fideli nobis syncere dilecto

20. [1645. február,] Forgách Zsigmond kérvénye I. Rákóczi Györgyhöz (egykorú másolat), illetve 1645. március 2., Bártfa. I. Rákóczi Györgynek a kérvényre rávezetett válasza (Szalárdi János titkár kézírásával)

Kegyelmes uram!

Sok ízben alázatosan instantiámmal találtam meg nagyságodat elfogatott Trombitás Imre nevű szolgálóm végett, mindazokra csak az volt választom, hogy úgy tudja nagyságod, hogy nagyságodhoz kötelezte magát, az mely úgy is vagyon, de kételen volt vele, és kénszerítette súlyos rabsága, hogy inkább kételen szolgáljon, hogy sem rabságot szenvedjen. De mivel nagyságod méltóságos levele azt tartja, hogy szolgálóimot se személyekben, se javokban meg nem háborítja, ne tartóztassa ezt is nagyságod, alázatosan kérem szívemnek nagy fájdalomával, hanem hozzám visszajövetelében módot tanálni méltóztassék.

[Válasz:] *Mikor ökegyelméhez kegyelmességünket mutattuk volna, az trombitást ott nem értettük, és nem is értjük.*

Fuló Miklós főember szolgálóm az nagyságodhoz való hűsége miatt Szendrőben rabságot szenvedett, és onnét különben ki nem bocsáttatott, hanem erős hit és obligatoria levelére, hogy vagy hogy Vécsey Sándor uram, az ki az nagyságod rabja, szabadulásában fáradozik, és ki is szerzi, vagy hogy kétezer tallért ad, vagy hogy viszont előtti rabságára személye szerént visszamegyen. Most azért valóban szorgalmazták, és jószágát is fenyegetik. Mit kellessék eziránt is cselekednem, hogy nyavalyás szabadulhatna, és kárt ne valljon, nagyságod kegyelmes resolútióját várom.

[Válasz:] *Fuló uram ha az mi hűségünk mellett vötte volna azt fel, nyilván személyünk mellett többször forgolódott volna, és mi is láttuk volna, sőt ott is szolgált volna. Más az, az kit kívánnak érte, azt mi már másért ígértük.*

Megnevezett jámbor szolgálóm Fuló Miklós rabságát hogy értettem, még akkor küldtem volt egy Lénárt János nevű jobbágyomat, hogy értekezzék élte vagy holta felől. Útjában elfogattatott, és Kassán három rendbeli szenvedett kinja és vallatása után most is csak azt várná, ha vétkes, hogy megölettetnék, de mivel nem annak találhatik, sanyarú rabságából szabadulást várna. Igaz információra bocsátotta volt nagyságod, Kun György uramnak meg is küldtem az supplicatióra írt nagyságod resolútióját, de nem tudom, mint informáltattatott nagyságod. Én alázatos kérésem csak az, hogy nagyságod eddig való rabságának [!] elégednék meg. Az fegyver és tűz az mit meghagyott, nagyságod szolgálatja és itt létem azt küldeti [!] és fogyattat. Betegségét úgymint szegénységét senki nem tagadhatja. Nagyságodat kérem, méltóztassék hazabocsátani. Várok nagyságodtól kegyelmes választot.

[Válasz:] *Valamikor ökegyelme reáküld, mindjárt törvint szolgáltatnak felőle, és ha vétkes léssen, és az törvény vagy megszabadítja, vagy megsejenti, eljárnak benne tisztviselőink. 2. martii Bartphae.*

Gróf Forgách Zsigmond

21. 1645. március 23., Tiszaszentmárton.²¹² Forgách Zsigmond I. Rákóczi Györgynek (saját kezű fogalmazvány)

Mind az szegény és elnyomorodott aszalai²¹³ jobbágyim, mind pediglen az ott való vidékiek istenkednek, hogy az malomot, mely ekeddig őrelésével tartotta őket, az sok csavargók és lézengő katonáktól megoltalmazsam, az kik csak hogy Ónodból eljöttem is, molnárimot rútol eltagolván és mindenéből kifosztván, immár tizennégyszer verték fel. Annakokáért alázatosan kérem nagyságodat, méltóztassék mind az malomra, mind az elpusztult várasra oltalomlevelet²¹⁴ adni, hogy nagyságod kegyelmessége után se az vidék, se szegény aszalaiak, az kik megmaradtak, élehetlenségre ne jussanak. Ónodi kapitány uram őkegyelme, az nagyságod kegyelmessége hozzája járulván, ez iránt legalkalmatosabban segíhetne, ha csak bár egy kevéskorig négy-négy gyalogot rendelne az malom²¹⁵ őrzésére, hogy mind az nagyságod méltóságos levelét, mind oltalmazó vitézit látván, ekeddig szenvedett nagy inségekben lehessen pihenések,

Nagyságodnak ezt is alázatosan akartam megjelenteni, hogy nagyságod kegyelmességéből oda fel küldött jámbor szolgálám, Oroszlányi Mihály uram vele felment²¹⁶ Balog Istók nevű ifjú legény szolgálmat visszaküldötte hozzám, értésemre adván²¹⁷ Csáky László urammal való elkezdett processusát, kívánván tőlem az iránt²¹⁸ tovább való resolútiómat²¹⁹ (melyeket ez levelem megadó jámbor szolgálmtól leszen megértendő).²²⁰ Melyhez képest alázatosan kérem nagyságodat,²²¹ engedje meg, hogy küldessek viszont²²² megírt jámbor szolgálomhoz, Oroszlányi uram hogy elkezdett dolgaimba progrediálhasson. Melybe ha valami consideratiója lehetne nagyságodnak, kész vagyok nagyságodnak az leveleket in specie felküldenem, és mivel hogy megírt Balog Istók nevű szolgálám anélkül is erős hittel köteles nagyságodhoz, az nagyságod kegyelmessége, bár csak ugyan annak nevét méltóztassék az úti levélben irattatni. Nagyságod hozzám való fejedelmi kegyelmességét alázatosan meg igyekezem szolgálnom nagyságodnak, és kívánom, hogy Isten nagyságodat sok

212 Tiszaszentmárton, falu Szabolcs megye északi részén, Forgách Zsigmond tiszántúli birtokainak központja. A Forgách családnak egy fából épített kastélya is állt itt.

213 Aszaló, Borsod megyei mezőváros. A 16. század elején még a váradi püspökség birtoka volt. 1573-ban vette zálogba Forgách Simon (1526–1598) dunáninneni és végvidéki főkapitány I. Miksától, hétezer magyar forintért, majd 1580-ban újabb tízezer forint lefizetésével örökjogon is megkapta (PFL Erdődy cs. 68. cs. 19. t. [A Forgách családra vonatkozó oklevelek 18. századi elenchusa] Litt. K. No. 11. és 17. Litt. L. No. 19). A levél írásának idején Aszaló Forgách Zsigmond birtoka. Általában a szalánci uradalom függelékeként igazgatták. A 17. században hódolt terület volt, azaz a töröknek is fizetett adót. A térség többi településéhez hasonlóan gyakran esett a magyar végváriak sarcolásának áldozatául. 1640 elején például Barkóczi László kállói főkapitány katonái rabolták ki a települést. Az erről felvett részletes tanúvallatási jelentés: PFL Erdődy cs. 18. cs. Fasc. 60. No. 2760.

214 Javítva: „oltalomlevelek”-ből.

215 Utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

216 Utána áthúzza: „egik szolgat hozzam ui”.

217 Utána áthúzza: „mind”.

218 Utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

219 Utána áthúzza: „ez”.

220 A zárójeles tagmondat a lap aljáról beszúrva, hogy hova, az csak logikailag kikövetkeztethető, mivel a főszövegből a beszúrásjel véletlenül kimaradt. A „szolgamtól” szó után áthúzza: „ne”.

221 Utána áthúzza: „mivel se oroszlán”, majd fölé és mellé írva, a következő sorba átnyúlóan: „palatinus u[ram] eü Na[gysa]gatol, se maga”, végül ez is át lett húzva.

222 Utána áthúzza: „ala” majd szintén áthúzza: „res [?] hogy de”.

esztendeig tartsa meg kedves jó egészségben.²²³ Datum ex castello²²⁴ Tisza Szent Marton die 23. martii 1645.

[Ugyanazon az íven két másik, valószínűleg a fentivel egyező keletű, és azzal összefüggő levél saját kezű fogalmazványa]

Bal Bertalan uram

Generose domine amice observande!

Ser.²²⁵ Minapiban is találtam volt meg kegyelmedet mind levelem, mind jámbor szolgálóm által tött üzenetemmel nyavalyás aszalaiaknak kiserzendő²²⁶ oltalomlevél²²⁷ végett. Most is azon és még más dolog végett is kelleték ez levelem megadó jámbor szolgálóm, Milei Márton²²⁸ uramot urunkhoz öngyságához könyörgő levelemmel bocsátanom. Kegyelmedet kérem mind én szómmal mondandó szavainak adjon helt és hitelt, mind méltó kérésemre az²²⁹ választnak kiserzésében legyen segedelemmel. Mellyel én is kegyelmed minden üdöbél²³⁰ szolgálatjára köteleztetem.²³¹ Isten kegyelmedet sok esztendeig tartsa meg kedves jó egészségben.²³² Datum.

Generosae dominationis vestrae amicus servire paratus

Illustrissime domine et frater observandissime!²³³

Hírével esvén mind az Tiszának, mind az morotváimnak kegyelmed Bártfán²³⁴ tett jó ígéreti, sok ideig kedvesen nevelt halaival bőségesen kedveskedtek, várván velem együtt kegyelmedet nagy szeretettel, melyre hogy kegyelmedet emlékeztessem és emellett²³⁵ urunknál öngyságánál való dolgaimba töredezését kérjem,²³⁶ vitt reá²³⁷ kegyelmedhez való atyafiságos kötelességem. Kívánván, hogy Isten kegyelmedet sok esztendeig éltesse és²³⁸ tartsa meg kedves jó egészségben.

Servitor et frater paratissimus

223 Utána áthúzza: „Keölt”.

224 Utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

225 A kezdő formulákra vonatkozó, egyértelműen fel nem oldható rövidítés.

226 A szó áthúzott „protectio” fölé írva.

227 A szó „oltalom levelt”-ből javítva, utána két további áthúzott karakter.

228 Milei Márton valószínűleg a dunántúli (később Zala, Somogy és Sopron megyékben birtokos) Milley/ Milei/ Mileji családból származott, amelynek nevét a Zala megyei Milej faluról kapta. Lásd NAGY (1857–1868), VII, 504; KEMPELEN (1911–1935), VII, 216.

229 A névelő a sor fölé beszúrva

230 Utána áthúzza: „tal”

231 Utána áthúzza: „Az”

232 Utána áthúzza: „Keölt”

233 A tiszteleti címzés („illustrissimus”) alapján a második levél címzettje egy gróf lehetett.

234 Bártfa (ma: Bardejov, Szlovákia) szabad királyi város Sáros megyében. Készülő itineráriumunk szerint I. Rákóczi György 1645. február 17. és március 2. között tartózkodott biztosan Bártfán. Valószínű, hogy a címzett főúr is ekkor járt a városban.

235 Utána, a következő sorban áthúzza: „szolgaiul eszebenis iutassam magamat”.

236 Az utóbbi hat szó az áthúzott szövegrész fölé beszúrva. A „valo” szó egyszer áthúzza, és közvetlenül utána újra leírva.

237 A szó a sor fölé beszúrva.

238 Utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

22. 1645. március 26., munkácsi²³⁹ vár. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Georgius Rakoci, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Sicularum comes

Illustris et magnifice domine comes, fidelis nobis syncere dilecte, salutem et gratiam nostram! Szentmártonból 23. die praesentis nekünk írott kegyelmed levelét vévén, írását megértettük. Az aszalói kegyelmed jobbágyinak, ott lévő malmokkal együtt, adattunk protectiót, az mennyire ez mostani állapot engedheti. Oroszlányi Mihályhoz felküldheti kegyelmed szolgáját ott fenn lévő dolgai végett. Eidem in reliquo gratiose propensi manentes. Datum in arce nostra Munkatsiensi, die 26. martii anno domini 1645.

Georgius Rakocy manu propria

[A lap alsó szélén megjegyzés:] Forgách Zsigmond uramnak

[Címzés:] Illustri et magnifico domino comiti Sigismundo Forgacz de Ghimes, comitatum Borsodiensis et de Zabolcz supremo comiti etc. fideli nobis syncere dilecto

23. 1645. május 6., sárospataki vár. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Georgius Rakoczy, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Sicularum comes etc.

Illustrissime et magnifice comes, fidelis nobis syncere dilecte, salutem et gratiam nostram! Isten áldásából feljebb való indulatunkat már nem akarván halasztani, kegyelmesen parancsoljuk kegyelmednek, elvévén levelünket, úgy készítse magát az velünk való eljövételhez, hogy több parancsolatunkat nem várván, mihentest hadaink onnét belől kiérkeznek, jöhessen mellénk kegyelmed, és el is velünk feljebb. Cui in reliquo gratiose propensi manemus. Datum in arce nostra Sarospatakiensi, die 6. maii anno 1645.

Georgius Rakocy manu propria

[A lap alsó szélén megjegyzés:] Forgách uram

[Címzés:] Illustri et magnifico domino comiti, Sigismundo Forgach de Ghimes, comitatum Borsodiensis et de Zabolch supremo comiti etc. fideli nobis syncere dilecto

24. 1645. május 16., sárospataki vár. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti)

Georgius Rakoci, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Sicularum comes etc.

Illustris et magnifice domine comes, fidelis nobis syncere dilecte, salutem et gratiam nostram! Az nemes Zemlin vármegyebeli híveink találván meg minket hozzánk bocsátott bizonyos atyjokfiái által, jelentik, hogy az elmúlt esztendőben Vendégi Zsigmond²⁴⁰ nevű nemesember atyjokfiának az mostohaatyja, Baranyi István édesanyjával együtt vitt vol-

²³⁹ Munkács (ma: Mukacsevo, Ukrajna), vár és mezőváros Bereg megyében, I. Rákóczi György birtoka.

²⁴⁰ (Gagy)vendégi-i Vendégi Zsigmond, Abaúj megyei eredetű régi nemesi család sarja, lásd NAGY (1857–1868), XI, 141 (kevés adattal); CSOMA (1897), 44–48. – Baranyi István valószínűleg rokona annak a Baranyi/Baranyai Lászlónak, aki 1641 és 1644 között biztosan Abaúj vármegye egyik szolgabírája volt [KORPONAY [1878] 368, 409, 426; CSOMA [1897], 77]. A Baranyai család 1634. április 30-án kapott címeres nemeslevelet II. Ferdinándtól, amelyet Abaúj vármegye 1634. szeptember 25-i közgyűlésén hirdettek ki. KEMPELEN (1911–1932), I, 379.

na oltalomnak okáért szalánci kegyelmed várában valami ládát, holmi portékáját rakván beléje. Mely idő alatt az mostohaatyja több pártosokkal együtt császár öfelsége hadában ment, az anyja pedig megholt, és ezen Vendégi Zsigmond felmenvén kegyelmedhez Szalánc várában, kérte kezéhez az anyjától maradt, oda fel vitt ládájában lévő portékácskáját, de az ő kérésére, sem pedig az nemes vármegyének mellette tött instantiájára ki nem adta volna kegyelmed, praetendálván, hogy az elpártolt mostohaatyja adta kegyelmed kezében. Mivel azért az nemes vármegye információjából úgy értjük, hogy annak az pártosnak semmije sem volt, hanem mindenek ezen Vendégi Zsigmond édesanyjáé voltak, kegyelmesen intjük kegyelmedet, és parancsoljuk is, ez levelünkkel requiráltatván adja ki Vendégi Zsigmondnak kegyelmes birtoka alatt levő ládáját benne való portékáival egyetemben, melyet oda az mostohaatyja az édesanyjával együtt vittenek volt. Ne halogassa kegyelmed kiadását, az szegény nemes embernek kárával, ezt kívánván az közönséges igazság is. Eidem in reliquo gratiose propensi manentes. Datum in arce nostra Sarospatakiensi, die 16. maii anno Domini 1645.

Georgius Rakocy manu propria

[A lap alsó szélén megjegyzés:] Forgách Zsigmond uram

[Címzés:] Illustri et magnifico domino comiti, Sigismundo Forgach de Ghimes, comituum Borsodiensis et de Szabolcz comiti supremo etc. fideli nobis syncere dilecto

[Más, 17. századi írással, a címzés alatt] Rákóczi György fejedelem levelei numero 15 darab

25. 1645. május 19., Tiszaszentmárton. Forgách Zsigmond I. Rákóczi Györgynek (saját kezű fogalmazvány)

Anno 1645, die 19. maii

Tegnap estve érkezék az hertneki²⁴¹ tisztartóm levele, kegyelmes uram, melyben írja, hogy 15. die huius Lengyelországból 40 dragon kiütvén Livó²⁴² nevű falumat felverte, rabul elvívén egy soltészomat egy²⁴³ erdőkerülővel együtt.²⁴⁴ Mi okért, nem tudhatom, mivel sem magam, se jobbágyim az jószomszédság ellen nem vétettünk.²⁴⁵ Alázatosan kérem nagyságodat, mint kegyelmes uramot, mit kellessék ez iránt cselekednem. Reáköldjek-é én is más egy lengyel falura, és más embereket hozassak-é helyében, méltóztassék kegyelmesen értésemre adni.²⁴⁶

Jámbor szolgám,²⁴⁷ Oroszlányi Mihály uramnak az²⁴⁸ szalánci jószágomból adtam volt zálogul ezelőtt egynéhány esztendővel egy Nádaska²⁴⁹ nevű falumat, de viszont magam-

241 Hertnek (ma: Hertník, Szlovákia) Sáros megyei falu, Bártfától déli irányban tíz kilométerre, a Forgách család uradalmi központja. A birtok 17. századi történetéről lásd BARTFAI SZABÓ (1910), 477–478.

242 Livó (ma: Livov, Szlovákia), Sáros megyei falu, a hertneki uradalom része.

243 A szó javított.

244 A szó a sor fölé besúrvva.

245 Bár Homonnai Drugeth János és Csáky István a hadjárat alatt többször is toboroztak csapatokat Lengyelországban a fejedelem ellen, ám kevésbé valószínű, hogy itt ezekről a katonákról lenne szó.

246 Utána kihúzza: „mert ha az lengielek hatalmaskodasat egiczter elhalgattiuk”.

247 Az utóbbi két szó a sor elejére besúrvva.

248 Javítva „Uram”-ból, a sor fölé beírva a végződést és a névelőt.

249 Nádaska/ Füžernádaska (ma: Trst'any, Szlovákia), Abaúj megyei falu, a szalánci uradalom

hoz váltván, ez idei vetését hogy betakarhassam mostani fáradságáért és sok kárvallásáért usque ad beneplacitum őkegyelme²⁵⁰ kezénél hagytam.²⁵¹ Most az kassai kamarás uraimtól²⁵² nagy törvénytelenül, nekem nem kicsin praeiudiciumomra és káromra,²⁵³ azt praetendálván, hogy egynihány száz forinttal ugyan iudicialiter adóssá convincáltatott, usque²⁵⁴ ad contentationem az falu elfoglaltatott. De mivel az megnevezett falu²⁵⁵ csak az én jóakaratomig és ez idei vetésnek betakarításáig²⁵⁶ bírattatott Oroszlányi uramtól,²⁵⁷ hogy vallhassak én kárt, hagyom az nagyságod igazságos ítéletire. Más az, hogy iudicialiter convincáltatott volna. Nem tudhatom, mivel semminemű obligatoriája nem lévén, Oroszlányi uramnak²⁵⁸ se az Kamarán, se az kamarás uraimnál, miképpen et penes quid láthattak őkegyelmek cameraliter²⁵⁹ törvént az vármegyének és az nemesi szabadságnak sérelmével, azt sem tudhatom. Holott több három egész esztendeinél, hogy őkegyelme az²⁶⁰ kamara szolgálatjától szabad és ment ember. És bár lett volna valamivel adós (az ki még nem constál), hiszem az²⁶¹ rátka²⁶² hegyen örökségéhez²⁶³ inkább, nem mint én kárommal zálogjához kellett volna nyúlni. Alázatosan követem nagyságodat, mint kegyelmes uramat, nincs egyéb benne, hanem közel őkegyelmekhez azon falum, azért lett ott az confiscatio.²⁶⁴ Meg is tetszik az²⁶⁵ tilalmas erdein, az mellyel ím máris²⁶⁶ kíméletlenül kezdtek és felette károsan bánni, és én ellenem, eleitől fogvást titkon²⁶⁷ gyakorlott²⁶⁸ ártalmas igyekezetek. Bízván azért az nagyságod fejedelmi kegyelmességében, könyörgök nagyságodnak alázatosan, méltóztassék kezemhez bocsátani elfoglalt falumat, Hiszem, maholnap megérkezvén jámbor szolgám, Oroszlányi uram, ha adósnak találhatik, vagon

része. A falut Forgách Zsigmond valamikor az 1640-es évek elején familiárisának, Oroszlányi Mihálynak adta zálogba 3000 birodalmi tallérért. A levélben említett kiváltásról máshol nem esik említés, a főúr talán csak füllentett. Zsigmond özvegye, Batthyány Borbála végül arra hivatkozva vette vissza Nádaskát Oroszlányi örököseitől, hogy az dobrai jószágá praefectusaként ugyanennyi tartozást halmozott fel. Az akciót a király utólag, 1649-ben szentesítette (MNL OL A 57. 10. köt. 428–429). Néhány 18. századi iratkivonat szerint a visszavett birtokot Batthyány Borbála már 1648-ban újra elzálogosította, ezúttal Szemere Pálnak, szintén 3000 birodalmi tallérért. PFL Erdődy cs. 68. cs. 19. t. (elenchus) Litt. O. No. 74. és 77.

250 A szó a sor fölé beszúrva.

251 Utána áthúzza: „eö Kmenek”.

252 A szó ragja a sor fölé beszúrva.

253 Utána áthúzza: „el foglaltak”.

254 Áthúzott „es neque” fölé írva.

255 Utána áthúzza: „nem Oroszlani”.

256 Utána áthúzza: „csek”.

257 Utána áthúzza előbb: „kire” aztán következő verzióként „melliet kesz vagiok leueleimmel is megh” végül a „melliet” „mellyireöl”-re javítva. A mondatot végül Forgách teljesen áthúzta.

258 Utána áthúzza: „az K” és fölé beszúrva: „se”.

259 A szókezdő „C” „K”-ból javítva.

260 Utána áthúzza: „Ka”, a „Kamara” szót Forgách végül itt is latinos „Camara” alakban írta le.

261 A névelő a sor fölé beszúrva.

262 Rátka, Zemplén megyei (tokaj-hegyaljai) falu.

263 Az eredetiben véletlenül: „eökreöksegehez”.

264 Az utóbbi öt szó a sor fölé beszúrva. Utána a sorban áthúzza: „eo”.

265 Utána áthúzza: „er”.

266 Az utóbbi három szó egy áthúzott rész: „kinek pusztulasat” fölé írva.

267 A szó a sor fölé beszúrva.

268 Utána áthúzza: „es ellen” majd vsz. egy következő fázisban „ell”, utóbb szintén áthúzza.

annyi öröksége, hogy azt az²⁶⁹ egy-néhány száz forintot megadhatja.²⁷⁰ Tartsa meg Isten nagyságodat. Datum ex Tisza Szent Marthon, die 29. maii 1645.

[Az ív negyedik oldalán más 17. századi írással:] Par literarum ad principem Transylvaniae datarum

26. 1645. május 20., sárospataki vár. I. Rákóczi György Forgách Zsigmondnak (eredeti) Georgius Rakoci, dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes

Illustris et magnifice domine comes, fidelis nobis syncere dilecte, salutem et gratiam nostram. 19. die praesentis Szentmártonbúl nekünk írott kegyelmed levelét elvöttük, melyből értjük, hogy Lengyelországból valami drágonok kiütvén kegyelmed jószágára, soltészát onnan elvitték, és károkat is töttenek volna kegyelmed jószágában, kívánván tőlünk, hogy kegyelmed is hasonlót cselekedtethessen, de mivel nem tudjuk mi okon, és kihez tartozók cselekedték, és ki akaratjából azt az invasiót, nem annuálhatunk ebbéli kegyelmed kívánságának. Megértvén az okát ez cselekedetnek, és azt is, ki akaratjából lött, és kihez tartozók cselekedték, azután az mi jobb lészen, azt kell követni ez dologban is. Oroszlányi dolgában való írását is értjük kegyelmednek, kiről kamarás híveinknek parancsoltunk, hogy informáljanak. Mivel pedig Isten áldásából innen ez jövő héten meg akarunk indulni, Kassára megyünk, az hova több úri és főrend híveinket is convocáltatjuk. Kegyelmesen parancsoljuk, kegyelmed is jöjjön oda hozzánk, beszélhessünk kegyelmeddel mind erről és egyéb szükséges dolgokról is. Eidem in reliquo gratiose propensi manentes. Datum in arce nostra Saros Patakiensi die 20. maii, anno Domini 1645.

Georgius Rakocy manu propria

[Címzés:] Illustri et magnifico domino comiti Sigismundo Forgach de Ghimes, comitatum Borsodiensis et de Zabolcz supremo comiti etc. fideli nobis syncere dilecto

27. 1645. május 23., szalánci vár. Forgách Zsigmond I. Rákóczi Györgynek (fogalmazvány)

[Téves 17. századi felirat:] Par literarum ad comitatum Zempliniensem exaratarum

Az nagyságod méltóságos parancsolatját, melyet az nemes Zemlin vármegyének²⁷¹ instantiájára irattatott,²⁷² egy Vendégi Zsigmond nevű atyjukfiok²⁷³ végett Patakról 16. huius alázatotosan vöttem mai napon ugyan az nemes Zemplin vármegye követe,²⁷⁴ nemes és vitézlő Palatics Zsigmond²⁷⁵ uram által. Nagyságodnak nem adhatok arra egyéb választot, hanem²⁷⁶ hogy semmi én kezembe nem adattatott megnevezett nemesembernek porté-

269 Utóbbi két szó a sor fölé besúrvva.

270 Utána áthúzza: „Nagodtol mint Kmes Vramtol alazatosan”.

271 Utóbbi öt szó a sor fölé besúrvva, alatta áthúzza: „Vendégghi Sigmond nemes ember”.

272 Utána áthúzza „nem”.

273 Utána áthúzza: „ala”.

274 A szó a sor fölé besúrvva.

275 Palatics Zsigmondnak talán apja az a Palatics János, aki a Szepesi Kamara tanácsosa Bethlen Gábor idején, 1619 és 1621 között (FALLENBÜCHL [2002], 225). A családról lásd NAGY (1857–1868), IX, 32; KEMPELEN (1911–1932), VIII, 132.

276 A szó a sor fölé besúrvva.

kájába, azért tőlem semmit sem várhatni. Kirűl tudom nagyságodat bővebben fogják²⁷⁷ informálni az nemes vármegye követi. Ezeknek utána tartsa meg etc. Datum ex arce Szalancz, die 23. maii anno 1645.

Források

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

- A 57 – Magyar Kancellária Levéltára, Libri regii [http://mol.arcanum.hu]
- E 190 – Magyar Kamara Archivuma, Rákóczi család levéltára
- E 196 – Magyar Kamara Archivuma, Thurzó család levéltára
- F 1 – Gyulafehérvári Káptalan hiteleshelyi levéltára, Libri regii [Erdélyi fejedelmek oklevelei – Erdélyi Királyi Könyvek, szerk. GYULAI Éva, Budapest, 2005, DVD]
- P 123 – Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy Miklós nádor
- P 287 – Forgách család levéltára, Jelzetes iratok
- P 1314 – Batthyány család levéltára, Missiles
- P 1883 – Forgách család levéltára, Forgách Ádám

PFL – Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

- Erdődy cs. – Erdődy család vépi levéltára

ŠAP PB – Štátny archív v Prešove. Pobočka Bardejov (Az Eperjesi Állami Levéltár Bártfai Fióklevéltára)

- MMB Listy – Magistrát mesta Bardejov, Listy (Bártfa város. Levelek)

Irodalom

- ANDRITSCH, Johann (1965), *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782)*, Graz (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, 22).
- BÁRTFAI SZABÓ László (1910), *A Hunt-Pazman nemzetségbeli Forgách család története*, Esztergom.
- BENDA Borbála (2007), Az Erdődy család 17. századi genealógiája, *Turul*, 80/4, 109–125.
- BENDA Borbála–KOLTAI András (2008), Kutatások az Erdődy család bécsi levéltárában, *Lymbus, Magyarságtudományi forrásközlemények*, 6, 429–460.
- BENDA Borbála (2013), „Vigan voltunk” – Akikkel Batthyány I. Ádám együtt mulatott, in *Batthyány I. Ádám és köre*, szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, Piliscsaba, 191–198.
- BOROVSKY Samu (1896), *Magyarország vármegyéi és városai*, 1, *Abauj-Torna vármegye és Kassa*, szerk. Uő, Budapest.
- BRETZ Annamária (2005), Forgách Zsigmond, in *Magyar művelődéstörténeti lexikon*, 3. köt., szerk. KÖSZEGHY Péter, Budapest, 163.
- BUBRYÁK Orsolya (2013), *Családtörténet és reprezentáció. A galgóci Erdődy-várkastély gyűjteményei*, Budapest.
- CSEH-SZOMBATHY László (1956–1957), I. Rákóczy György 1644-es hadjárata, *Hadtörténeti Közlemények*, 3/1, 43–76; 4/1–2, 179–203.

²⁷⁷ A szó utolsó betűje javított.

- CSEH-SZOMBATHY László (1957), I. Rákóczy György 1645. évi hadjárata, *Hadtörténeti Közlemények*, 4/3–4, 101–135.
- CSOMA József (1897), *Abauj-Torna vármegye nemes családjai. Abauj-Torna vármegye*, Kassa.
- DEÁK Farkas (1888), *Egy magyar főúr a XVII. században. Gróf Csáky István életrajza*, Budapest.
- DÉTSZY Mihály (2002), *Sárospatak vára*, Sárospatak.
- EOE X, *Erdélyi országgyűlési emlékek*, X. köt. (1637–1648), kiad. SZILÁGYI Sándor, Budapest, 1884.
- ETA IV, *Erdélyi történelmi adatok*, IV. köt., kiad. MIKÓ Imre, Kolozsvár, 1862.
- FALLENBÜCHL Zoltán (1988), *Magyarország főméltóságai*, Budapest.
- FALLENBÜCHL Zoltán (2002), Állami, királyi és császári tisztségviselők a 17. századi Magyarországon, Budapest.
- FORGÁCH József (1906), *Szalánczvár eredete és nevezetesebb eseményei*, Mándok.
- FUNDÁRKOVÁ, Anna (2013), Die Pálffy und der Habsburger Hof im 16–17. Jahrhundert, in *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16–17. Jahrhundert*, szerk. Anna FUNDÁRKOVÁ–István FAZEKAS, Wien, 385–413.
- HAINAL István (1930), kiad., *Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka*, Budapest.
- HORN Ildikó (1996), Nemesi árvák, in *Gyermekek a kora újkori Magyarországon*, szerk. PÉTER Katalin, Budapest, 51–90 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 19).
- HORN Ildikó (2005), Az erdélyi fejedelmi tanács 1648–1657, in *Uő, Tündérország útvesztői*, Budapest, 232–256.
- IVÁNYI Béla (1983), *A magyar könyvkultúra múltjából*, kiad. HERNER János–MONOK István, Szeged (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 11).
- JEDLICSKA Pál (1910), *Eredeti részletek a Pálffy család okmánytárához 1401–1653, s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*, Budapest.
- KARÁCSONYI János (1922–1924), *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*, I–II, Budapest.
- KÁRMÁN Gábor (2011), *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után*, Budapest.
- KEMÉNY János (1980), Önéletírása, in *Kemény János és Bethlen Miklós művei*, kiad. V. WINDISCH Éva, Budapest, 5–310.
- KEMPELEN Béla (1911–1932), *Magyar nemes családok*, I–XII, Budapest.
- KEREKES György (1943), *Bethlen Gábor fejedelem Kassán 1619–1629*, Kassa.
- KERESZTESSY Csaba–SIMON Zoltán (1998), Az erdőbényei Budaházy – Fekete-kúria, in *Kopány Tibor hetvenedik születésnapjára*, szerk. BARDOLY István–LÁSZLÓ Csaba, Budapest, 279–307 (Művészettörténet – Műemlékvédelem, 10).
- KINCSES Katalin (1993), kiad., *„Ím kúttam én orvosságot” Lobkowitz Poppel Éva levelezése 1622–1644*, Budapest (Régi Magyar Történelmi Források, 3).
- KOLTAI András (2012), *Batthyány Ádám – Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*, Győr.
- KOMÁROMI András (1899), Tattay család, *Nagy Iván – Családtörténeti Értesítő*, 1, 71–72.
- LÁZAR Miklós (1889), *Erdély főispánjai (1540–1711)*, Budapest.
- KORPONAY János (1878), *Abaujvármegye monographiája*, 2. köt., Kassa.
- LUDIKOVÁ, Zuzana (2002), A nagyszombati székesegyház késő reneszánsz és barokk sír-emlékei (16–17. század), *Művészettörténeti Értesítő*, 51/1–2, 85–106.

- MADAS Edit–MONOK István (2003), *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*, Budapest.
- MAKKAI László (1985), Az ellenreformáció és a harmincéves háború. Az erdélyi fejedelmek Habsburg-ellenes küzdelmei (1608–1648), in *Magyarország története*, III/1. köt., szerk. R. VÁRKONYI Ágnes, Budapest, 777–929.
- MAKSAY Ferenc (1964), *A Csáky család levéltára – repertórium*, Budapest (Levéltári Leltárak, 29).
- MARTI Tibor (2011), Két magyar főúr, Esterházy László és Batthyány I. Ádám levelezése (1646–1652), in *Összekötnek az évezredek*, szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, Budapest–Piliscsaba, 162–180.
- MERÉNYI Lajos (1908), kiad., Forgács Ádám levelei Esterházy Miklós nádorhoz 1642–1645, *Történelmi Tár*, 9, 465–480.
- MHHD IV, *Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból*, 4. köt., 1608–1652, kiad. HATVANI Mihály, Pest (Monumenta Hungariae Historica Diplomataria, 4).
- MHHD XXIV, *A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése*, kiad. SZILÁGYI Sándor, Budapest, 1875 (Monumenta Hungariae Historica Diplomataria, 24).
- MIHÁLYFALUSI FORGON Mihály (1997), *Gömör-Kishont vármegye nemes családdai*, Pozsony.
- MIKÓ Árpád–PÁLFFY Géza (2005), A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei, *Művészettörténeti Értesítő*, 54/3–4, 319–348.
- NAGY László (1984), *A „bibliás őrálló” fejedelem. I. Rákóczi György a magyar históriában*, Budapest (Nemzet és Emlékezet).
- NAGY Magdolna (1998), *I. Rákóczi György és Borsod vármegye*, Miskolc.
- NAGY Iván (1857–1868), *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, I–XII. köt., Pest.
- PAP Gáborné–PATAKY Lajosné (1977), *A Forgách családi levéltár – repertórium*, Budapest (Levéltári Leltárak, 69).
- PAPP Klára (2011), *Az erdélyi Csákyak*, Kolozsvár (Erdélyi Tudományos Füzetek, 273).
- PÁLFFY Géza (1997), Kerületi és végvidéki kapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században, *Történelmi Szemle*, 39, 257–288.
- PÉTER Katalin (1986), A fejedelemség virágkora (1606–1660), in *Erdély története*, 2. köt.: 1606-tól 1830-ig, szerk. MAKKAI László–SZÁSZ Zoltán, Budapest, 617–783.
- PLAČEK, Miroslav–BÓNA, Martin (2007), *Encyklopédia slovenských hradov*, Bratislava.
- RMNy III = *Régi magyarországi nyomtatványok*, 3. köt.: 1636–1655, szerk. HELTAI János, Budapest, 2000.
- RÓZSA György (2006), Elias Wideman rézmetszet-sorozata és a vesztfáliai béke. Adatok a 17. századi magyar portréfestészet történetéhez, *Művészettörténeti Értesítő*, 55/2, 259–274.
- S. LAUTER Éva (1989), kiad., *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653)*, Budapest (Régi Magyar Történelmi Források, 1).
- SZABÓ András Péter (2010), kiad., *A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661)*, Salgótarján.
- SZILÁGYI Sándor (1859), kiad., Történeti följegyzések 1481–1752, *Magyar Történelmi Tár*, 6, 81–100.
- SZILÁGYI Sándor (1885), kiad., *A linczi béke okirattára*, Budapest.

- SZILÁGYI Sándor (1893), *I. Rákóczy György 1593–1648*, Budapest (Magyar Történeti Életrajzok).
- SZLUHA Márton (2008), *Sáros, Turóc vármegye nemes családjai*, Budapest (Felvidéki Nemes Családok, 2).
- TAKÁTS Sándor (1917), *Zrínyi Miklós nevelőanyja*, Budapest.
- TMÁO III, *Török-magyarkori állam-okmánytár*, III. köt., kiad. SZILÁDY Áron–SZILÁGYI Sándor, Pest, 1870.
- TRÓCSÁNYI Zsolt (1980), *Erdély központi kormányzata 1540–1690*, Budapest (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és Hivataltörténet, 6).
- TUSOR Péter (2011), Forgách Zsigmond katolizálása (Egy római misszilis [irodalom]történeti forrásértéke), in *Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére*, 2. köt., szerk. IMRE Mihály és mások, Debrecen, 640–645.
- VARGA András (1986), kiad., *Magyarországi magánkönyvtárak*, 1. köt.: 1533–1657, Budapest–Szeged (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13).
- VARGA Júlia (2004), *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1560–1789*, Budapest (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 12).
- VÁRKONYI Gábor (1990), kiad., *II. Rákóczi György esküvője*, Budapest (Régi Magyar Történelmi Források, 2).
- WIDEMAN, Elias (2004), *Icones illustrium herorum Hungariae*, kiad. RÓZSA György, Budapest (az 1652-ben Bécsben megjelent kiadvány reprintje).
- WILSON, Peter H. (2010), *Europe's Tragedy. A New History of The Thirty Years War*, London.
- ZIMÁNYI Vera (1962), *A herceg Batthyány-család levéltára – repertórium*, Budapest (Levéltári Leltárak, 16).
- ZSILINSZKY Mihály (1886), *Lónyay Zsigmond és a nagyszombati béketanácskozmány 1644–1645-ben*, Budapest.

András Péter Szabó:

A Catholic aristocrat of Upper Hungary in crisis

The correspondence between Zsigmond Forgách (III) and György Rákóczi I, Prince of Transylvania (1644–1645)

The subject-matter of the present publication of sources and paper is the life and especially the final years of a Catholic aristocrat of Upper Hungary, Zsigmond Forgách (III) who died young and almost sank into oblivion. A significant part of his personal archives, and that of the documents of the Forgách family, respectively, have come to light this year from the Vép-archives of the Erdődy family deposited in Pannonhalma. These might have entered into the possession of the Erdődys about 1680, decades after the death of Zsigmond Forgách because of the relation of the two families by marriage.

The loss of memory concerning his person is best characterized by the fact that both his name and his date of birth have been known incorrectly so far. Zsigmond Forgách, whose full name is János Zsigmond Forgách and not Zsigmond Ádám Forgách, was born in Kassa in 1616 (some ten years later than the date in the secondary sources), the son of Zsigmond Forgách (II) (1565–1621), captain-general of Upper Hungary and Katalin Pálffy. He completed his secondary and higher education with the Jesuits in Graz (1626–1633), then he served at the Court in Vienna for many years. In 1640, after his mother's death and having divided the landed property with his elder brother, Ádám Forgách (1612–1681), he settled in his extensive estates in counties Sáros, Abaúj, Zemplén and Szabolcs. Being the Lord Lieutenant (*supremus comes*) of Borsod County and a landed aristocrat in Upper Hungary, he was soon considered as one of the experts in the affairs of Transylvania. In 1642, he married Borbála, one of the sisters of his friend, Ádám Batthyány, the captain-general of Transdanubia. Early in 1643, in spite of his young age, Zsigmond Forgách was proposed for the position of the captain-general of Upper Hungary by the majority of the Hungarian estates, however, the position was ultimately given to his elder brother, and he was appointed the captain-general of Szatmár by the King. However, the negotiations over the authority and conditions of the latter position were protracted so long that the young aristocrat could not start his service even at the beginning of 1644, either. Finally, this appointment became unreasonable because of the campaign in Hungary started that time by György Rákóczi I, the Prince of Transylvania and because the Fortress of Szatmár was quickly captured.

The currently published Forgách-documents of the archives in Pannonhalma, the correspondence between György Rákóczi I and Zsigmond Forgách in 1644 and 1645 clarifies exactly this period. Although early in July 1644, after the Prince had besieged the Fortress of Szalánc, the young aristocrat changed sides and joined the Prince under pressure, both parties completely lacked mutual confidence despite their earlier acquaintance. The aristocrat's letters airing his grievances usually earned only responses of laconic conciseness. As for Zsigmond Forgách, this campaign did not cause a passing trauma only, because on 4 August 1645, in the camp of György Rákóczi I, some weeks before the conclusion of peace, he died due to unexplained reasons. The correspondence currently found clarifies the tension between the Catholic aristocrat of Upper Hungary and the Calvinist Prince of Transylvania. In addition, these documents provide a new – having left hitherto slightly disregarded – aspect in understanding the incidents of war in 1644 and 1645.

